

Att knyta samman konst, kulturhistoria och natur

- en studie av Konstens väg, Övertorneå kommun.

Combining art, culture history and nature - a study of Konstens väg, Övertorneå

Emma Strandqvist och Tove Olson

Självständigt arbete • 15hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för biosystem och teknologi
Landskapsingenjörsprogrammet
Alnarp 2021

Att knyta samman konst, kulturhistoria och natur - en studie av Konstens väg, Övertorneå

Combining art, culture history and nature - a study of Konstens väg, Övertorneå

Emma Strandqvist & Tove Olson

Handledare: Kristin Wegren, SLU, Institutionen för LAPF

Examinator: Stefan Sundberg, SLU, Institutionen för LAPF

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt arbete - Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0841

Program/utbildning: Landskapsingenjör, kandidatprogrammet

Examen: Landskapsingenjör, Kandidat i landskapsarkitektur

Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2021

Omslagsbild: Emma Strandqvist (2021)

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Övertorneå kommun, konst i landskapet, gestaltungsprinciper, friluftsområde, jordbrukslandskap, kulturhistoria

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för biosystem och teknologi

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sammanfattning

Denna studie undersöker hur gestaltungsprinciper kan möjliggöra ett samspel mellan konst, kulturhistoria och befintlig natur med syfte att stärka platsens identitet och enhetlighet. Studien har gjorts på Konstens väg i Övertorneå kommun och metoden består av litteraturläsning, platsbesök och analyser. För att bättre förstå platsens identitet har en förstudie gjorts med fokus på platsens olika naturvärden och kulturhistoriska skikt. Gestaltungsprinciper har formulerats baserat på utvalda nyckelvärden. Studien visar hur man kan utvärdera och prioritera olika värden och hur man lyfter fram dem.

Idén bakom projektet Konstens väg var att skapa ett konststråk. Men utöver de tre konstverk som redan har köpts in, varav ett inte placerats ut än, finns det ingen konkret plan. Platsen saknar struktur och tydlighet.

Arbetet har resulterat i följande tre gestaltungsprinciper; *Friluftsliv i panorama*, *Identitet och tydlighet* och *Hållbarhet och framtid*. Tanken är att låta hela platsens utformning genomsyras av dessa principer. Som ett komplement till gestaltungsprinciperna har 15 platser av intresse längs vägen valts ut. Varje plats beskrivs kort och innehåller idéer om eventuell utformning. Studien är ett försök att skapa ett ramverk som kan bidra med enlighet och identitet. Principerna är avsedda att fungera som riktlinjer för fortsatt planering och design.

Nyckelord: Övertorneå kommun, konst i landskapet, gestaltungsprinciper, friluftsområde, jordbrukslandskap, kulturhistoria

Abstract

This study examines how design principles can allow an interaction between art, cultural history and site-specific nature with purpose to strengthen a place's identity and uniformity. The study includes Konstens väg in Övertorneå municipality and has been carried out through reading literature, site visits and analyzes. In order to bring out the identity of Konstens väg, the pilot study examines different values of the local nature and cultural-historical layers. Design principles were formulated based on selected key values. The study has provided many insights into how one may evaluate and prioritize different values and how to highlight those.

The idea behind the project Konstens väg was to create a walk involving public art. But apart from three art pieces that already have been bought, where of two have been placed, there is no concrete plan. The site lacks structure and distinctiveness.

The work has resulted in three design principles, which are; *Outdoor life in panorama*, *Identity and clarity* and *Sustainability and future*. The idea is to let the entire site be permeated by these principles. As a complement to the design-principles, 15 places of interest have been selected. Each place comes with a short description and some ideas how they could be designed. This study is an attempt to establish a framework that can provide a sense of uniformity and identity. The principles are intended to serve as guidelines for continued planning and design.

Keywords: Overtornea municipality, art in the landscape, design principles, outdoor area, outdoor activities, agricultural landscape, cultural history

Förord

Under vår utbildning på Alnarp har fokus ofta varit på södra Sverige. I arbetet med Konstens väg har vi fått ta del av ett annat perspektiv, där långa vintrar med snö är ett faktum. Det har varit en otroligt lärorik resa med nya intryck och kunskaper.

Vi vill rikta vårt varmaste tack till Annika Keisu Lampinen på Övertorneå kommun som gav oss möjligheten att skriva vår kandidatuppsats om Konstens väg. Din värme och ditt engagemang för allt du tar dig för har gett oss stor inspiration. Ett stort tack riktas även till Sören Lumio vars stora kunskap guidat oss längs vägen och som outtröttligt svarat på alla våra frågor. Slutligen vill vi tacka Kristin Wegren för stort stöd och massa pepp genom hela processen. Utan er ingen uppsats!

Innehållsförteckning

Figurförteckning	8
Bildförteckning	10
1 Introduktion	11
1.1 Bakgrund.....	11
1.2 Syfte.....	12
1.3 Frågeställning.....	12
1.4 Avgränsning.....	12
1.5 Material och metod.....	12
1.5.1 Analysmetoder.....	14
2 Förstudier och analyser	16
2.1 Områdesbeskrivning.....	16
2.2 Bakgrundshistoria.....	18
2.3 Konstens väg.....	23
2.4 Analys.....	24
2.4.1 SWOT-analys	24
2.4.2 Kulturmiljön i planeringen (KIP).....	25
2.4.3 Natur och landskapsanalys & Lynch-analys	28
3 Gestaltungsprinciper	37
3.1 Gestaltungsprincipernas uppbyggnad	38
3.1.1 Friluftsliv i panorama	38
3.1.2. Identitet och tydlighet.....	39
3.1.3. Hållbarhet och framtid.....	40
3.2 Idéer för gestaltningen av Konstens väg	41
3.2.1 Platser av intresse vid gestaltningen av Konstens väg.....	42
4 Diskussion	59

4.1 Metoddiskussion	59
4.2 Resultatdiskussion.....	59
5 Slutsats	62
6 Referenser	63

Figurförteckning

Figur 1: Orienteringskarta för konstens väg (Tove Olson 2021)	16
Figur 2: Naturtypskarta över området runt Konstens väg (©Lantmäteriet 2020) Vatten, riksgrens, vägar; <i>Väggkartan 2020</i> ©Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta/marktyper; <i>Fastighetskartan markdata 2020</i> ©Lantmäteriet [2021-03-03].....	17
Figur 3: SWOT-analys (Emma Strandqvist 2021).....	24
Figur 4: Ortofoto från 1960 (©Lantmäteriet 2020) <i>Historiska ortofoton 1960</i> ©Lantmäteriet [2021-03-03].....	25
Figur 5: Flygfoto från 2020 (Övertorneå kommun 2021) <i>Flygfoto</i> , Övertorneå kommun [2021-03-03].....	25
Figur 6: Naturtypskarta för området runt Konstens väg (©Lantmäteriet 2020) Topografi; <i>Terrängkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....	28
Figur 7: Karta över topografiska förhållanden (© Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....	29
Figur 8: Topografisk karta med utmarkerade siktlinjer samt Luppioberget och Isovaara (©Lantmäteriet 2020) Topografi; <i>Terrängkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse</i> <i>2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....	35
Figur 9: Översiktskarta över indelningen av de olika delsträckorna (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03- 03].....	41
Figur 10: Översiktskarta över platser av intresse vid gestaltningen av Konstens väg delsträckorna (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan</i> <i>bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....	42
Figur 11: Entrén i Övertorneå markerad i orange (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03- 03].....	43
Figur 12: Entrén i Hedenäset markerad i orange. (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03- 03].....	43
Figur 13: Tullpiren markerad i orange & den svarta pilen visar siktlinjen (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse</i> <i>2020</i> ©Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....	44
Figur 14: Platsen där konstverken står är markerad i orange (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03- 03].....	46
Figur 15: Järnvägstunneln markerad i orange på kartan (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03- 03].....	47
Figur 16: Industriebyggnaderna markerade i orange på kartan (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03- 03].....	47
Figur 17: Björksalen markerad i orange på kartan (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03- 03].....	48
Figur 18: Timmerladan utmarkerad i orange på kartan (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03- 03].....	49
Figur 19: Försöksparken utmarkerad i orange och Öglan som streckad linje. (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse</i>	

	2020 © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....	50
Figur 20: Platsen där konstverket Kämpa ska placeras utmarkerat i orange (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....		51
Figur 21: Luppilotomstens placering utmarkerad i orange & den svarta pilen visar siktlinjen (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....		52
Figur 22: Luppibrobron utmarkerad i orange på kartan (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....		55
Figur 23: Placeringen för Hedenäset lekplats utmarkerat i orange (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03].....		57
Figur 24: Föreslaget område för Konstverk Hedenäset markerat i orange på kartan (©Lantmäteriet 2020) Bebyggelse hus; <i>Fastighetskartan bebyggelse 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03] Bakgrundskarta; <i>Väggkartan 2020</i> © Lantmäteriet [2021-03-03]		58

Bildförteckning

Bild 1: En vy från Konstens väg (Tove Olson 2021)	11
Bild 2: Jordbrukslandskapet i Tornedalen. Vy över Torneälven och Aavasaksa i Finland strax utanför Övertorneå (Eric Lundquist, Järnvägmuseet, 1950) 18	
Bild 3: Två kvinnor på skidor fotograferade framför en aitta i Övertorneå. (Västergötlands museum 1955)	19
Bild 4: Övertorneå kyrka. (Eric Lundquist/Järnvägmuseet 1950-tal)	20
Bild 5: Luppjo station längs sträckan Karungi-Övertorneå Luppjo station längs sträckan Karungi-Övertorneå (Järnvägmuseet 1950-tal)	21
Bild 6: Övertorneå stationshus (Järnvägmuseet 1947).....	21
Bild 7: Hedenäset station. Hållplats anlagd 1915 Tvåvånings stationshus i trä, sammanbyggt med godsmagasin (Järnvägmuseet 1969)	22
Bild 8: Stjärnor under himlen (Tove Olson 2021)	23
Bild 9: En del av sträckan uppvuxen med gran och tall (Tove Olson 2021)	27
Bild 10: Bild från Öglan, älven skymtar bakom sly och träd. (Tove Olson 2021) 29	
Bild 11: Till vänster i bilden skymtar de gamla lokstallarna, Konstens väg börjar en bit längre fram (Tove Olson 2021).....	30
Bild 12: Björksalen och siktlinje mot Luppjoberget (Tove Olson 2021).....	31
Bild 13: Bilden är tagen med ryggen mot järnvägstunneln, vägen upp mot vänster leder till Materengivägen.(Tove Olson 2021).....	31
Bild 14: Vy ut mot älven, till vänster skymtar Luppjo bron (Tove Olson 2021) ...	32
Bild 15: Järnvägstunneln med Övertorneå i ryggen (Tove Olson 2021)	33
Bild 16: Luppjotomten (Tove Olson 2021)	33
Bild 17: Luppjo bron (Tove Olson 2021).....	34
Bild 18: Konstverket Bro över tid (Tove Olson 2021)	34
Bild 19: Utsikt från Luppjoberget (Emma Strandqvist 2021).....	36
Bild 20: Utsikt från Övertorneå kyrka ner mot Tullpiren och älven (Tove Olson 2021).....	43
Bild 21: Nuvarande entrén till Konstens väg. Till höger i bilden skymtar stationshuset. (Tove Olson 2021)	44
Bild 22: Det gamla järnvägsstoppet (Tove Olson 2021)	45
Bild 23: Piren och befintlig eldplats till vänster i bilden (Tove Olson 2021)	45
Bild 24: Det gula skjulet intill järnvägsstoppet (Tove Olson 2021).....	45
Bild 25: Konstverket "Stjärnor under himlen" (Tove Olson 2021).....	46
Bild 26: Konstverket "Bro över tiden" (Tove Olson 2021)	46
Bild 27: Järnvägstunneln, sett från Övertorneå-hållet (Tove Olson 2021)	47
Bild 28: Björksalen (Emma Strandqvist 2021).....	48
Bild 29: Den kommunägda timmerladan (Tove Olson 2021)	49
Bild 30: En del av "Öglan" sett från älven som visar kvarvarande jordbrukslandskap och en timmerlada. (Tove Olson 2021)	50
Bild 31: De orangea pinnarna markerar var Kämpa ska stå, älven och Finland i bakgrunden (Tove Olson 2021).....	51
Bild 32: "Tallkullen" (Tove Olson 2021).....	52
Bild 33: Luppjotomten (Tove Olson 2021).....	53
Bild 34: Utsikt från Luppjoberget (Tove Olson 2021).....	53
Bild 35: Folksamling vid gångväg till Luppjoberget på linje mellan Luppjo och Övertorneå (Eric Lundquist, Järnvägmuseet 1950-tal).....	54
Bild 36: Vy från riksväg 99, gångvägen knyter ihop Luppjoberget och älven samt korsar Konstens väg (Tove Olson 2021).....	54
Bild 37: Vy från Luppjo bron, sett från sydväst, till vänster i bilden skymtar området som inventerats av Jordbruksverket (Emma Strandqvist 2021)	55
Bild 38: Vy mot älven, där sly hållits efter i viss mån, och endast enstaka tallar sparats. (Tove Olson 2021).....	56
Bild 39: Luppjo bron sett från norr (Emma Strandqvist 2021).....	56
Bild 40: Vy över älven och mot Finland (Tove Olson 2021)	57
Bild 41: Björksalen i skymningen (Tove Olson 2021)	62

1 Introduktion

1.1 Bakgrund

Vi befinner oss i Tornedalen vilket beskrivs som ett nordiskt nilområde. Här i dalen är marken bördig och näringsrik. Varje vår vid islossning svämmar Torneälvens strandområden över och marken tillförs ny näring vilket människor dragit nytta av genom århundradena. Precis över älven i öster ligger Finland och från älvkanten tornar skogsbeklädda lågfjäll upp på bägge sidor av dalen. Här, mellan Övertorneå och Hedenäset sträcker sig den 1,9 mil långa banvallen. Den löper utmed Torneälvens västra strand genom jordbrukslandskap som idag till stora delar är igenvuxet. Banvallen som ursprungligen byggts för tågtrafik skär genom landskapet med kilometerlånga platta raksträckor.

Länge har kommunpolitiker velat göra något med banvallen och beslutet landade slutligen i att Konstens väg skulle anläggas. Tanken var att det skulle bli ett stråk för offentlig konst. År 2018 invigdes de första två konstverken och vägen rensades från sly för att öka framkomligheten. Men förutom två konstverk gjordes varken rastplatser eller andra förändringar. En skeptism mot projektet spred sig bland invånarna i Övertorneå kommun eftersom att ingenting verkade hända.

När vi genom SLU fick höra om att Övertorneå kommun sökte studenter som ville arbeta med projektet blev vi genast intresserade. Vi tog kontakt med ansvarig för projektet och fick veta att det inte fanns någon tanke kring hur projektet ska utvecklas. Vi såg det som en utmaning och bestämde oss för att åka upp och ta oss an den. Snart förstod vi att konsten bara var toppen av isberget och att det fanns en fantastisk kulturhistoria i form av ett rikt jordbrukslandskap, en järnvägsepok och gediget friluftsliv. Frågan som dök

upp hos oss var, hur kan man skapa enhetlighet på en plats som idag uppfattas som spretig. Vi bestämde oss för att undersöka om det utifrån analyser av platsens kvaliteter och egenskaper går att ta fram gestaltungsprinciper för att få platsen att kännas mer samlad.

Bild 1: En vy från Konstens väg (Tove Olson 2021)

1.2 Syfte

Syftet med det självständiga arbetet är att undersöka hur man kan arbeta med gestaltungsprinciper för att skapa en enhetlig identitet åt ett område. Konstens väg i Övertorneå har många olika värden i form av offentlig konst, undangömd kulturhistoria och storslagen natur. Genom att arbeta med gestaltungsprinciper hoppas vi ta reda på om dessa kan stärka Konstens vägs identitet. Vi ser att detta på sikt kan leda till gestaltning som låter konst, historia och landskap samspela och lyfta varandras kvalitéer.

1.3 Frågeställning

Hur kan man utifrån den befintliga konsten och platsens natur, karaktär och historia arbeta för att skapa en enhetlig identitet längs Konstens väg i Övertorneå kommun?

1.4 Avgränsning

För att hålla oss inom ramarna för projektet och den tid som avsatts för arbetet har följande avgränsningar varit nödvändiga:

Geografiskt sett avgränsas arbetet till Konstens väg i Övertorneå kommun, sträckan längs banvallen mellan Övertorneå och Hedenäset. I Övertorneå ingår även vägen mellan Matarengivägen och Konstens väg samt Tullpiren ut mot älven i arbetet. Dessa platser beskrivs fortsättningsvis som entrén till Konstens väg i Övertorneå eller Tullpiren. I Hedenäset ingår även det gamla järnvägsområdet utmed älven.

Om man ser till hela området längs Tornedalen finns en lång och omfattande historia. Vi har dock inte ansett det nödvändigt att inom ramarna för vårt arbete redogöra för hela den historiska bakgrunden. Därför har vi tagit oss

friheten att välja ut de epoker och perioder som kan beskriva den historiska bakgrunden som är relevant för området längs Konstens väg. I arbetet med lära känna platsen har vi utöver våra analyser hört oss för framför allt med våra kontakter på kommunen. Däremot har vi inte gjort några intervjuer eller större insamling av invånarnas åsikter och upplevelser av Konstens väg. Dels för att det inte är realistiskt inom tidsramen vi har och dels då vi anser det vara ett lämpligt nästa steg för projektet.

Gestaltungsprinciperna är övergripande och arbetet kommer således inte innehålla några gestaltungsförslag. Då vi zoomar in på ett område beskrivs platsen i stora drag och några detaljer kommer inte ges av platsernas utformning. Tanken är att de ska fungera som ett ramverk och en vägledning i framtida projektering. De idéer som föreslås avser att förtydliga principerna och vår vision.

1.5 Material och metod

Flera metoder har använts under arbetets gång. Till en början undersökte vi platsens bakgrundshistoria med hjälp av både tryckt litteratur och elektroniska källor. För att få en bättre uppfattning om landskapets förändring har historiska kartor och flygfoton används. Vi har även konsulterat Annika Keisu Lampinen som är kultur och fritidschef på Övertorneå kommun. Hon har bidragit med en hel del kunskap och bakgrundsinformation om allt från Tornedalen till Konstens väg.

Platsbesök har varit en viktig del i processen för att förstå platsen och har legat till grund för bland annat natur- och landskapsanalysen. På grund av säsongen har platsen endast upplevts med snö. Det har inneburit att flygfoton, kartor, GIS och litteratur har fått fungera som ett komplement för att få en uppfattning av platsen under övriga säsonger. Två av besöken har guidats av Sören Lumio som arbetar som skogskunnig på park- och

naturförvaltningen i Övertorneå kommun. Hans expertis har bidragit till en större kännedom av platsen och han har kunnat peka på andra aspekter som inte gått att upptäcka från vare sig kartor eller platsbesök. För att skapa en bild av Övertorneå kommun, Konstens väg och konstverken har främst elektroniska källor använts. Vi har sökt i flertalet bild-databaser efter fotografier från området och funnit en stor mängd, framför allt från järnvägsepoken. Vi har även studerat statistisk information över platsen för att skapa oss en bild av naturfenomen som vårfloed och årlig nederbörd.

I nästa steg att förstå platsen bättre studerades olika analysmetoder. SWOT fungerade som en start för att få en övergripande uppfattning om platsen och ge vägledning i att komma framåt i arbetet. För val av analysmetoder har Boverkets *Landskap i fokus* varit till hjälp (Schibbye & Pålman 2001). Från skriften valdes följande analysmetoder ut; KIP, Landskap i fokus, Natur och landskapsanalys och Kevin Lynch stadsbildsanalys. För att besvara övriga funderingar om platsen har både Annika Keisu Lampinen och Sören Lumio varit till stor hjälp.

Baserat på resultatet av analyserna formulerades tre gestaltungsprinciper som alla belyser olika viktiga delar med platsen och tillsammans gör den mer enhetlig. I arbetet med gestaltungsprinciper studerade vi flera exempel från kommuner och deras arbete och utformning av principerna. Det gav oss förståelse för vad som brukar ingå och vad som kan förväntas av en gestaltungsprincip. Genom studerande av kartor, platsbesök och skissande valde vi ut 15 platser ut där vi konkretiserar vad som kan göras med platsen för att få den att rymmas inom ramarna för gestaltungsprinciperna. Där förklarar vi mer ingående vad vi kommit fram till vid olika platser av Konstens väg.

Det finns ingen allmängiltig förklaring på vad en gestaltungsprincip är. Nationalencyklopedin beskrivs ordet princip bland annat som en

förutsättning för någots existens eller förutsättning för handlande (Nationalencyklopedin 2021). Således kan gestaltungsprincipen förklaras som en förutsättning eller ett komplement i detaljplaner och gestaltungsförslag. Syftet med gestaltungsprinciper kan vara att ge riktlinjer för att säkra kvalitetsnivån som satts upp. Upplands Väsby kommun skriver exempelvis i PM gestaltungsprinciper för detaljplanen för Östra Runby och Väsby stationsområde att: *”Genom att tidigt klarlägga och lägga fast kommunens ambitioner skapas goda förutsättningar för att förverkliga kommunens vision, nå uppsatta mål och säkerställa kvaliteter i genomförandet”*. (Upplands Väsby kommun 2018)

Bollebygds kommun är inne på samma spår men trycker mer på att området ska utvecklas som helhet snarare än att hålla kvalitetsnivåer.

”Gestaltungsprinciperna ska fungera som vägledning och underlag vid planering och utformning av byggnader, gator och utemiljö inom detaljplaneområdena och möjliggöra att områdena utvecklas som en helhet, men med olika identitet.” (Ramböll & Bollebygds kommun 2018)

AFRY beskrev syftet med sina gestaltungsprinciper i projektet ny spårväg Frihamnen-Lindholmen i Göteborgs stad som följande: *”Syftet med gestaltungsprinciperna för spårvägen i Frihamnen-Lindholmen är att säkerställa kvalitets- och formmässigt starka, användarvänliga, funktionella och hållbara lösningar för spårvägsområdet och för de stadsrum genom vilka spårvägen passerar.”* (AFRY 2020)

Vi har valt att se gestaltungsprinciperna som ett sätt att tydliggöra och skapa ramar för Konstens väg. Gestaltungsprinciperna ska se till att erbjuda både en stabil grund för projektet och erbjuda vägledning för det fortsatta arbetet med Konstens väg.

1.5.1 Analysmetoder

SWOT-analys

SWOT står för strengths, weaknesses, opportunities och threats. Metoden används för att analysera en organisation, eller i detta fall en plats utifrån de fyra aspekterna. Under svagheter och styrkor granskas interna faktorer som går att styra och förändra. Under möjligheter och hot undersöks externa faktorer som inte går att styra över. Utifrån de olika punkterna skapas ramar för vad som går och inte går att påverka. Det ger en tydligare bild över vilka moment som kan användas eller utnyttjas och vad som behöver åtgärdas eller förebyggas (Boverket 2006).

SWOT-analysen är en lättanvänd och överskådlig metod som kan användas i olika sammanhang. Användaren ansvarar själv för att identifiera och bedöma de olika punkterna, vilket gör att den riskerar att bli bristfällig. Vi har använt SWOT för att konkretisera platsens övergripande problem och möjligheter för att sedan kunna studera relevanta aspekter mer ingående. I detta arbete har styrkor och svagheter samt möjligheter och hot syftat till att undersöka området i anslutning till Konstens väg. Resultatet av analysen har fungerat som vägledning i hur vi kan utveckla platsen på bästa sätt utifrån nuläget.

KIP (Kulturmiljön i planeringen)

Kulturmiljön i planeringen är en dansk metod som undersöker hur kulturmiljöer av värde kan identifieras och bevaras (Schibbye & Pålstam 2001). För att få en bättre uppfattning av kulturhistorien knuten till Konstens väg har vi lutat oss mot delar i metoden som syftar till att undersöka det. De delar i KIP som ämnar till att bevara kulturmiljöer har inte behandlats eftersom det inte är relevanta inom ramarna för studien. Avsikten med att använda KIP var att kunna knyta platsen till särskilt viktiga epoker och

händelser och att belysa betydande historiska inslag och värdefulla aspekter. Analysen görs i tre steg: ”översiktlig karaktäristisk av landskapet och kulturarvet”, ”inventering av historiska element och kulturmiljöer” samt ”avgränsning av värdefulla miljöer och prioriteringar av insatser” (Schibbye & Pålstam 2001). Analysen baseras på flygfoton, historiska kartor, litteratur och platsbesök. Utifrån KIP har vi kunnat lokalisera, undersöka och prioritera de kulturmiljöer som finns längs Konstens väg.

Natur- och Landskapsanalys

Traditionellt används en natur- och landskapsanalys för att förstå landskapets helhet inom av natur, form och kultur. Analysmetoden fungerar ofta som ett komplement till andra analysmetoder (Schibbye & Pålstam 2001). I arbetet med Konstens väg analyserades kulturen och platsens historia grundligt. Som ett komplement till dessa analyser och för att bättre förstå platsen och svara på frågorna ”hur människan upplever platsen?” och ”vad platsen fysiskt har att erbjuda idag?” gjorde vi en natur- och landskapsanalys där vi tog inspiration från Kevin Lynchs stadsbildsanalys.

Stadsbyggnadsteoretikern Kevin Lynch arbetade fram stadsbildsanalysen som en strukturell metod för att kartlägga människors upplevelse av staden med utgångspunkt i hur staden ser ut i sin existerande form och den allmänna bilden av den. Genom att analysera staden utifrån de fem grundelementen stråk, gräns, enhetliga områden, knutpunkter och landmärken kan man förklara hur staden upplevs, hur man orienterar sig i staden och på så sätt skapa en visuell bild av staden (Lynch 1960). Lynch menar att läsbarheten är den viktigaste visuella kvaliteten för stadsbilden. Därför är det viktigt att förstå hur de olika grundelementen arbetar tillsammans. Det är först då som vi kan urskilja ett mönster som ger en överskådlig och enhetlig bild av staden (Lynch 1960).

I vårt fall har analysen gjorts på ett landskap istället för på en stad, närmare bestämt ett friluftsspår, vilket gjort att vi även har analyserat landskapet och naturen i sig. Tillsammans med stadsbildsanalysen har det gett oss en god uppfattning om platsen, hur besökare orienterar sig längs vägen och hur platsen upplevs. Det har i sin tur hjälpt oss att svara på frågorna vi ställde oss inledningsvis.

Platsanalys

Platsanalysen har gjorts i syfte att lära känna platsen och se faktorer som kan påverka platsen. Analysen har gjorts med hjälp av platsbesök, kartor och GIS. Genom att undersöka vilka delar som ligger nära eller långt ifrån bilvägen kan man avgöra var det är lämpligt att lägga en rastplats eller sånt som ska ses från vägen. Topografikartor ger en tydligare bild av rumslighet, känslan på platsen, eventuella landmärken och fina utsiktsmöjligheter. GIS har även använts i syfte att få en uppfattning om var människor bor och bebyggelsen dominerar längs stråket.

2 Förstudier och analyser

2.1 Områdesbeskrivning

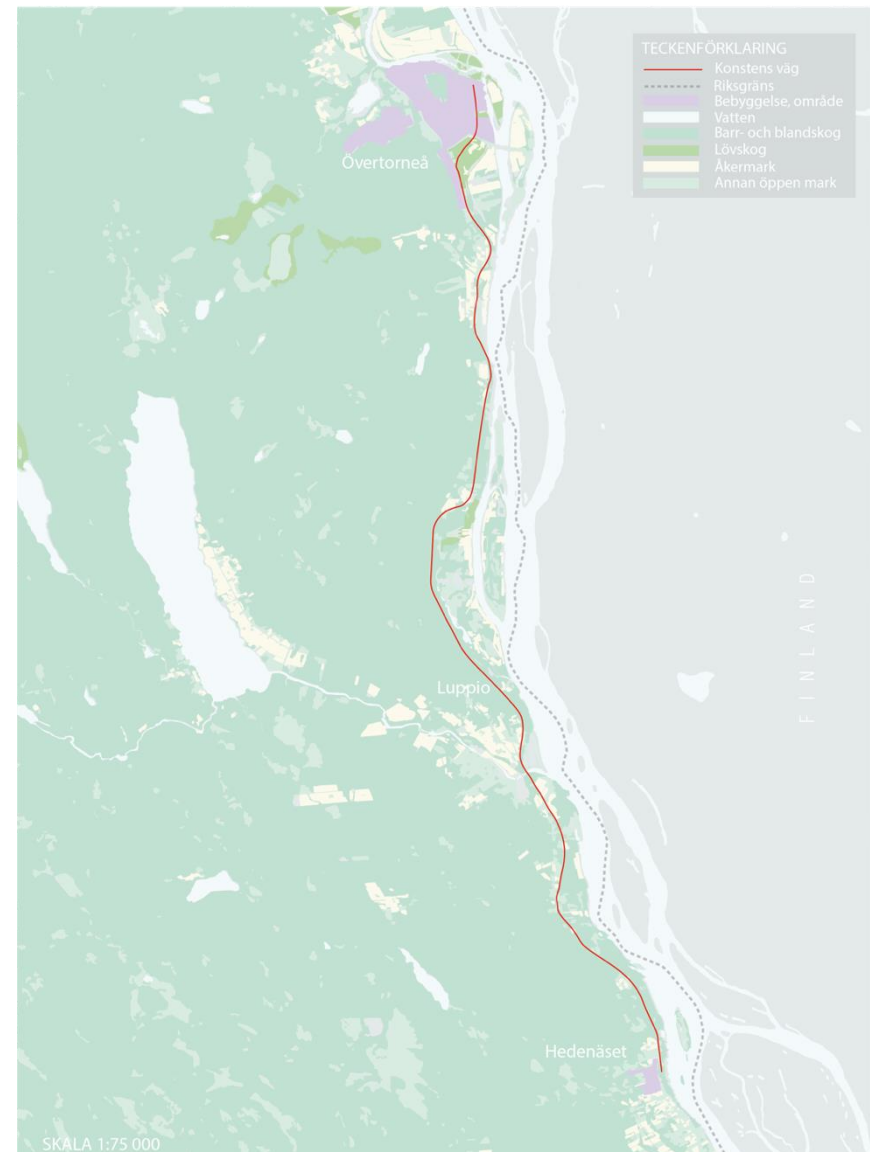
Konstens väg sträcker sig mellan Övertorneå och Hedenäset i Övertorneå kommun, Norrbotten. Platsen är en del av Tornedalen och Torneälven drar gränsen mellan Sverige och Finland. Platsen är markerad i orange på orienteringsbilden i *Figur 1*.

Övertorneå kommun har idag 4217 invånare med en medelålder på 50, i jämförelse med hela Sveriges medelålder som är 41,3 år. Av alla som bor i kommunen är cirka 74% födda i Sverige och 77,7% av de mellan 20-64 år har jobb. Lite över hälften av invånarna bor i tätort och resten på landsbygden (SCB 2021). I modern tid har utbildning varit en betydande del av Övertorneå kommuns identitet. Det finns flertalet för- och grundskolor i kommunen. Gränsälvs gymnasiet har ett stort programutbud och tack vare samarbete med Utbildning Nord erbjuder de flera yrkesutbildningar. Utbildning Nordkalotten som huvudsakligen är belägen i Övertorneå, är ett samarbete mellan Sverige, Finland och Norge och arbetar med arbetsmarknadsutbildning efter behov (Utbildning Nord 2021). Tornedalens folkhögskola och Högskoleförbundet Östra Norrbotten finns också i kommunen (Övertorneå kommun 2019:1). Övertorneå kommun blev 1983 Sveriges första ekokommun. Man har profilerat sig genom bland annat naturvårdsprojekt, vindkraft och KRAV-måltider i skolan (Övertorneå kommun 2018:2).

Figur 1: Orienteringskarta för Konstens väg (Tove Olson 2021).

Kartan i *Figur 2* visar områdets olika naturtyper. Övertorneå kommun består till 85% av skog, mindre än 1% är jordbruksmark och endast 1,2% av kommunens yta är bebyggd (SCB 2021). Kommunen ligger utmed Torneälven och varje år drabbas området närmast älven av vårfloden. Den är av varierande grad beroende på hur isarna smält, men stora delar svämvas över under några veckor på våren. Under vintern är nätterna långa och dygnstemperaturen låg. Somrarna har däremot höga dagstemperaturer och många soltimmar.

Figur 2: Naturtypskarta över området runt Konstens väg

2.2 Bakgrundshistoria

Tornedalens uppkomst och utveckling

I takt med att isarna drog sig tillbaka vid istidens slut förflyttade sig människan allt längre norrut. Fynd från boplatser i Tornedalen har uppskattats vara över 7 000 år gamla (Hederyd 1991). Under förhistorisk tid utgjordes Tornedalens södra delar av skärgård, eftersom stora delar fortfarande låg under vatten. Landhöjningen öppnade upp alltmer mark i skärgårdslandskapet och älven reducerades långsamt till hur den rinner idag. Allteftersom vattnet försvann bredde människorna ut sig över de nya markerna (Sporrong 1997).

Jordbruket

Tornedalen har länge varit en gynnsam plats att bosätta sig tack vare god tillgång till föda. När människan främst samlade och jagade erbjöd Torneälven rikligt med fisk, färskvatten och annan mat som kunde plockas. (Sporrong 1997). Det går inte att veta med säkerhet när jordbruket tog fart längs Tornedalen, men pollenanalyser har visat på att skog röjts så tidigt som 1500 f.Kr. Det kan ha varit i syfte för bete eller att bruka marken. Ytterligare spår av jordbrukslandskap har daterats till 500 e.Kr. men först från 1543 kan vi med säkerhet följa jordbrukets framfart. Det var då Gustav Vasas upprättade jordeboken vilken möjliggör en ordentlig inblick i historien (Sporrong 1997). Den goda tillgången på betesmarker samt att älvstränder och holmar kunde användas till slåtter har gjort att jordbruket i Norrbotten alltid dominerats av boskapsskötsel. Markerna längs älven gödslades naturligt i samband med vårfloden och utgjorde tacksamma betesmarker. Myrarna erbjöd gräs till vinterfoder. Senare när vallodling infördes lämpade även det sig bättre än spannmålsodling på grund av den korta växtsäsongen (Sporrong 1997).

Bild 2: Jordbrukslandskapet i Tornedalen. Vy över Torneälven och Aavasaksa i Finland strax utanför Övertorneå (Eric Lundquist, Järnvägmuseet, 1950)

I slutet av 1700-talet introducerades plogen och möjliggjorde odling på tidigare obrukbara lerjordar och jordbrukslandskapet bredde ut sig. Under århundradet skedde en dramatisk befolkningsökning vilket ledde till att fler gårdar byggdes. Då boskapsskötsel kräver mycket foder ökade behovet av slåttermarker i samma takt. Fähus byggdes i anslutning till de nya markerna

så att boskapen kunde ses efter enklare. För att slippa gå mellan gård och fähus varje dag anlades stugor, fäbodrar, där man kunde övernatta. Även lador byggdes där hö kunde förvaras tills det att vintern kom och transporten tillbaka till gården blev enklare. Så uppkom alltså fäbodarna och lador som satt en så stark prägel på Norrbottens jordbrukslandskap (Sporrong 1997). Idag finns flera tornedalsgårdar kvar i området. Dessa utmärks av sin storlek samt liggande panel, målad i ljus oljefärg. I anslutning till fler gårdar finns ladugård, uthus, bodar och aittor (Länsstyrelsen Norrbotten 2020). Aittorna uppstod på 1700-talet och är ett kombinerat matförråd och källare. Där hängdes bland annat nyslaktade djur upp, eller kött som skulle torkas (Huuva 2019).

Bild 3: Två kvinnor på skidor fotograferade framför en aitta i Övertorneå.
(Västergötlands museum 1955)

Den tekniska utvecklingen, rationaliseringar och konstgödsel förändrade jordbruket avsevärt under 1900-talet. De arbetande djuren byttes mot maskiner vilket ledde till färre betesmarker och fler åkermarker. Mellan 1805 och 1914, växte åkerarealen i Norrbotten sig tio gånger så stor på grund av ökade mängder vallodling (Sporrong 1997). Trenden fortsatte fram till 1950-talet men har sedan dess minskat drastiskt igen på grund av utflyttning från byarna i Övertorneå kommun. De flesta jordbruk har idag lagts ner och jordbruksmarken omvandlats till skog. Det finns idag endast två mejerier kvar i Norrbotten, varav ett ligger i Hedenäset. I övrigt är Norrbotten endast självförsörjande på potatis, även om vallodling är vanligt och andra småskaliga jordbruk förekommer. Idag domineras den gamla jordbruksmarken längs älven av sly och högvuxen vegetation (Sporrong 1997).

Tornedalen

Tornedalen innefattar båda sidor av Torneälven och har gemensam historia och intressen. Konflikter och krig har inneburit att styret skiftat men sedan Sverige miste dagens Finland till Ryssland, har gränsen gått där den går idag. Innan uppdelningen levde Tornedalingarna sammansvetsade och många ägde mark på båda sidor om älven (Bergsten 2012). Efter freden 1809 fick mark omfördelas och bytas för att människorna skulle kunna samla sina ägor (Övertorneå kommun 2017:2). Holmar som brukats av båda sidor blev så kallade suveränitetholmar vilket innebär att den som hade brukat jorden fick fortsätta med det mot en avgift till det land som marken tillhörde (Länsstyrelsen Norrbotten 2020). Tornedalingarna har trots gränsdragningen fortsatt stå varandra nära och det gemensamma språket meänkieli talas än idag. Meänkieli benämns även som tornedalsfinska och betyder ”vårt språk”. Idag är meänkieli eller tidigare tornedalsfinskan ett minoritetsspråk. Sedan 1965 har den finska och den svenska kommunen Övertorneå knutits samman med en bro (Bergsten 2012).

Torneälven

Älven har genom historien fungerat som transportsträcka och handelsväg. Handeln var en viktig del av näringen och byarna längs älven hade flera bikastrar, det vill säga män med handelsprivilegier i norra Sverige. Älven har även bidragit till gynnsamma förhållanden för jordbruk, fiske och näringsliv. Fisket var särskilt betydande före man odlade och drev jordbruk (Länsstyrelsen Norrbotten 2010). Före år 1800 låg flera gårdar på holmar, men till följd av återkommande översvämningar flyttades de till stränderna på fastlandet. Man ville vara nära fiske och ha tillgång till strandängar. Transportmöjligheterna längs älven gjorde tjärbränningen till en betydande bisyssla. Lämningar indikerar att stora mängder tjära bränts i området. Tjärans transporterades i tunnor längs älven och exporterades sedan vidare ut i Europa (Länsstyrelsen 2020).

Kyrkan

Kyrkan har varit en central samlingspunkt för invånarna längs Torneälven sedan det att Särkilax kapell byggdes på 1400-talet. Eftersom det är den första omnämnda kyrkan i trakten och Norrbottens första inlandskapell lär det ha varit ett betydande område. Kapellet spolades bort i en vårflood 1615 men ersattes strax därefter av Övertorneå kyrka. Den nya kyrkan placerades bortom risk för vårflooden och står kvar än idag i Övertorneå (Övertorneå församling 2021:1). I Hedenäset finns likaså en kyrka, Hietaniemi kyrka, som har stått där sedan minst 1600-talet (Övertorneå församling 2021:2). Innan vägar byggdes förflyttade sig invånarna längs älven med båt. Vid älven, nedanför Övertorneå kyrka, finns en stenpir där besökarna kunde gå iland inför sina besök (Övertorneå församling 2021:1).

Bild 4: Övertorneå kyrka. (Eric Lundquist/Järnvägsmuseet 1950-tal)

Järnvägsepoken

Under slutet av 1800-talet diskuterades det på riksnivå hur järnvägen skulle byggas ut. Vid denna tid rådde det tuffa förhållanden i Norrbotten. Under en drastisk befolkningsökning under andra hälften av 1800-talet, gick antalet invånare från 59 000 till 134 000. Majoriteten av invånarna försörjde sig då på självhushållning och jordbruk. De begränsade lokala resurserna räckte inte till för antalet människor utan ledde till brist på mat (Bergsten 2012). Torneälven har genom tiderna använts som transport- och handelsväg men utöver det fanns begränsade transportmöjligheter (Övertorneå kommun 2017:1). Under vinterhalvåret hindrades sjöfart dock av isen. Det var alltså svårt att transportera resurser till invånarna från övriga Sverige. Bristen på transportmöjligheter innebar även att de råvarutillgångar som fanns inte kunde utnyttjas. Det fanns på grund av båda de faktorerna ett riksintresse att knyta samman befolkningen i Tornedalen till resten av landet (Bergsten 2012).

Hur banan skulle gå var omdiskuterat, i svallvågorna av Freden i Fredrikshamn fanns en rädsla för Ryssland. Till en början drogs därför järnvägen längre in i landet, utom räckhåll för ryska kanoner. Inte förrän den förstärkts av fästningen i Boden och en försvarslinje i öst påbörjades järnvägsbygget i Tornedalen (Bergsten 2012). Banbygget var fortfarande omdebatterat, dels allmänpolitiskt och dels militärpolitiskt. Norrbottens landshövding var oroad över att Finlands försprång i järnvägsbyggandet kunde innebära hot för den svenska handeln. Militären såg däremot risker med att dra järnvägen dit och ville värna om gränsens säkerhet. Tornedalingarna ville att banan skulle gå genom byarna utmed älven. Likaså fanns ett riksintresse att knyta samman Tornedalen med södra Sverige. Till slut bestämde riksdagen att banan skulle dras från Haparanda och upp till dåvarande Matarengi (Bergsten 2012). I samband med järnvägsbygget fick staden nytt namn och Matarengi blev Övertorneå. Ambitionen var att banan skulle byggas ut till Pajala, men förlängningen blev aldrig av och Övertorneå

Bild 5: Luppjo station längs sträckan Karungi-Övertorneå Luppjo station längs sträckan Karungi-Övertorneå (Järnvägmuseet 1950-tal)

Bild 6: Övertorneå stationshus (Järnvägmuseet 1947)

förblev slutstation (Övertorneå kommun 2017:1). De år som järnvägen var i bruk refereras till som järnvägsepoken och syftar till åren 1914 till 1986. Allteftersom bilar ersatte tågtrafiken avvecklades banan och tidigare markägare fick möjlighet att köpa tillbaka sin mark (Övertorneå kommun 2017:1).

Bild 7: Hedenäset station. Hållplats anlagd 1915 Tvåvånings stationshus i trä, sammanbyggt med godsmagasin (Järnvägsmuseet 1969)

2.3 Konstens väg

Projektet Konstens väg påbörjades 2017 och var ursprungligen ett samarbete mellan Resurscentrum för konst Norrbotten och Övertorneå kommun (Övertorneå kommun 2018:1). De två första och idag enda befintliga konstverk som finns längs Konstens väg är ett minnesmärke till järnvägsepoken. Konstverken som kallas "Stjärnor under himlen" och "Bro över tiden" är skapade av konstnären Chun Lee Wang Gurt (Övertorneå kommun 2018:1). Utöver de utplacerade konstverken finns ytterligare ett färdigt som väntar på att placeras ut. Konstverket "Kämpa" är skapat av Carola Grahns och menar att ge hopp och kraft till att orka med att kämpa lite till (Övertorneå 2020).

Bild 8: Stjärnor under himlen (Tove Olson 2021)

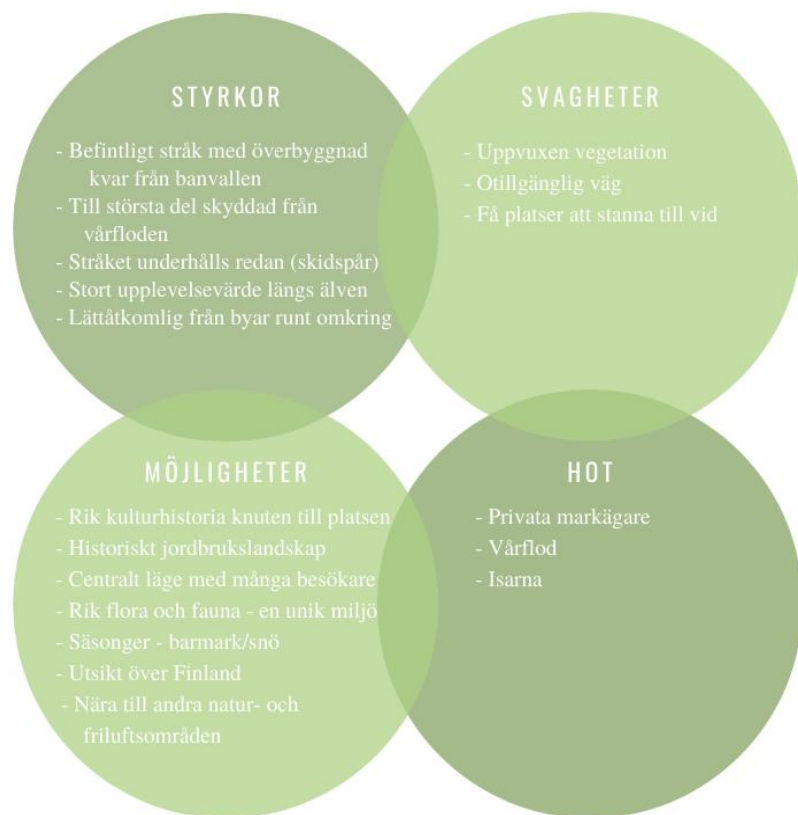
Östen Mäkitalo

En person som har kommit att bli viktig för Övertorneå kommun är ortens son Östen Mäkitalo (1938-2011) som föddes och växte upp i Hedenäset. Han är idag erkänd som en av de viktigaste personerna inom utvecklingen av mobiltelefoni och beskrivs som en av mobilvärldens fadersfigurer. Östen utbildade sig till civilingenjör och arbetade sedan vid Televerket (Chalmers 2019). Han var drivande inom utvecklingen av radiokommunikation och såg tidigt vikten av mobilkommunikation. Han har genom åren fått många utmärkelser och hederstitlar för sina gärningar. Bland annat är han teknologie hedersdoktor vid Chalmers (Ahlbom 2011). Övertorneå kommun har planerat att uppmärksamma Östen Mäkitalo och hans arbete i någon form längs konstens väg.

2.4 Analys

2.4.1 SWOT-analys

I *Figur 3* listas styrkor, svagheter, möjligheter och hot. Då Konstens väg går längs den gamla banvallen har nästan hela stråket en stabil överbyggnad och har anlagts utom vårflodens räckhåll. Vägen sträcker sig längs älven vilket ger ett högt upplevelsevärde. Kommunen underhåller vägen under

Figur 3: SWOT-analys (Emma Strandqvist 2021)

hela året och det är lättåtkomligt från byarna runtomkring. Det är redan ett etablerat och populärt friluftsområde, men som är i behov av förbättring. Stora delar av det gamla jordbrukslandskapet är täckt av uppvuxen vegetation. Ibland till dess fördel, men främst skärmar slyet av vyerna och döljer områdets starka tillhörighet till Torneälven. Vägen är inte helt tillgänglig och hade kunnat förbättras för att fler ska kunna njuta av platsen. Det finns inte heller några naturliga platser att stanna till på utan slingan fungerar främst som en transportsträcka eller motionsspår. Genom att upprätta rastplatser hade man kunnat öppna upp för fler aktiviteter, och skapa ett utflyktsmål.

Det finns en hel del kulturhistoria knuten till platsen som man med lämpliga medel hade kunnat lyfta. Flera välbevarade byggnader finns längs stråket. Stationshus och bodar i trä gömmer sig idag bland sly och skog. Det gamla jordbrukslandskapet erbjuder rika jordar och flera platser har innan sly växt upp haft rik flora i form av bland annat ängar enligt Jordbruksverkets inventeringar (Jordbruksverket 2018). I samtal med Sören Lumio har vi fått veta att det förekommer havs- och kungsörnar i området. Då slingan nyttjas både under säsonger med barmark och med snö, finns möjligheter till variation i aktiviteter efter säsong. Det finns friluftsområden och naturområden i närheten som man kan binda samman med, Luppioberget, Isovaara, Onkijärvi. Genom att bitvis öppna upp landskapet kan man skapa nya vyer över Finland och grannkommunen. Stora delar av marken blev uppköpt av privatpersoner efter järnvägsepokens slut och är alltså fortfarande privatägd. Det gäller alltså att få med de som blir berörda av planerna. Vårfloden kommer varje år och breder ut sig olika mycket beroende på hur is och snö smälter. I planerandet behöver man ta hänsyn till detta. Antingen beräkna så att eventuella konstruktioner klarar av vårflod eller placera dem där de inte påverkas. Isarna är en ännu starkare naturkraft som tar med allt i sin väg och där bör man försäkra sig om att de inte hamnar i området för dessa.

2.4.2 Kulturmiljön i planeringen (KIP)

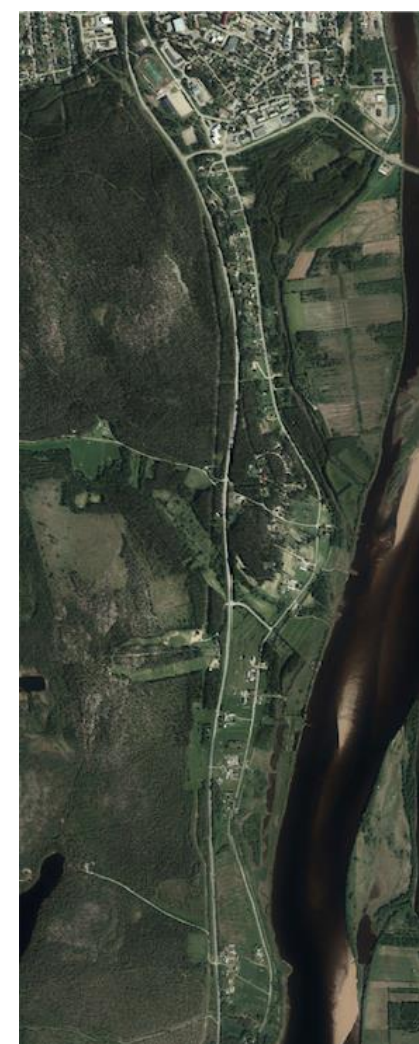
Denna analys avser att undersöka hur människan påverkat kulturen och landskapet. Analysen baseras på det informationssökande som gjorts i samband med avsnittet 2.2 *Bakgrundshistoria* om inget annat anges och behandlar den övergripande utvecklingen. Fokus är riktat mot de faktorer som direkt påverkat området som studien berör. Syftet är att identifiera och avgränsa teman som är av stor betydelse.

Översiktlig karaktäristik av landskapet och kulturarvet

Tornedalens historia har format landskapet på olika sätt. Det har funnits en sammanhållning som sträckt sig över gränsen och grannkommunerna har haft mycket utbyte av varandra. Historiskt sett har området varit en enhet längre än vad det varit delat i två, vilket inneburit att kulturlandskapet präglats på liknande sätt båda sidor om älven. Till en början bosatte människor sig i området tack vare god tillgång till föda, men så småningom visade sig markerna vara ideala för jordbruk och odling. Korta men intensiva växtsäsonger gjorde odling möjligt trots de kalla och mörka vintrarna. Landskapet på båda sidor om älven har alltså under flera hundra år präglats av jordbruk av olika slag. Även om jordbruket främst bestått av boskapsskötsel har landskapet till stor del även bestått av odlingsmark. Ibland om vartannat. De senaste sjuttio åren har jordbruket avtagit i takt med utflyttning från byarna. *Figur 4 och 5* visar en bit av området längs Konstens väg och dess utveckling. Överst på bilderna syns Övertorneå och söder ut det som vi senare kommer att benämna som ”öglan”. Som man kan se har många jordbruk lagts ner och landskapet har på många delar växt igen med sly och skog. Lämningar efter småbruk och torp som byggts upp utanför byarna finns kvar på flera ställen, bland annat runt Luppjo. Diken och lador i varierande skick finns också kvar, men är delvis gömda bland träden.

Figur 5: Ortofotograf från 1960 (© Lantmäteriet 1960)

Figur 5: Flygfotograf från 2020 (Övertorneå kommun 2021)

Älven har och har haft en betydande roll i olika avseenden. Tillgången till fisk och färskvatten är historiskt sett den viktigaste faktorn, men årliga översvämningar av älvens bidrar till bördiga jordar och betesmarker. Möjligheten för transport och handel längs älven har underlättat och påverkat bosättningen i området. Bebyggelsen följer troget älven och vattenvägen har gjort det enkelt att ta sig mellan byarna och till kyrkan.

Järnvägsepoken var en betydande tid för Tornedalingarna längs svenska sidan. Att Tornedalen knöts samman med resten av Sverige ledde byarna ur de tuffa förhållanden som drabbat dem under 1800-talets slut. Transportmöjligheterna både förbättrade invånarnas levnadsvillkor men lät även naturtillgångar utnyttjas och exporteras. En ny arbetsmarknad öppnades upp och byarna utvecklades. Konstens väg följer den banvall som blivit kvar från järnvägen. Marken ägdes av staten när järnvägen var i bruk men köptes delvis tillbaka av privatpersoner efter nedläggningen. Idag är marken uppdelad mellan kommunen, Trafikverket och privatpersoner (Övertorneå 2017:1).

Kyrkorna i Övertorneå och Hedenäset, visar på att platserna varit centrala samlingspunkter med stor betydelse för invånarna längs Torneälven. Föregångaren till Övertorneå kyrka, Särilax kapell, var det första inlandskapellet i Norrbotten. Innan vägar byggdes förflyttade sig invånarna längs älven med båt. Stenpiren vid älven nedanför Övertorneå kyrka fungerade som landgång för besökarna. (Övertorneå församling 2021:1)

I modern tid har platsen blivit en arena för samtida utomhuskonst. Sedan 2018 står där två konstverk; ”Stjärnor under himlen” och ”Bro över tiden”. Ytterligare ett konstverk är en neonskylt med budskapet ”Kämpa”, som är färdigställt men inte ännu utplacerat (Övertorneå kommun 2020).

Inventering av historiska element och kulturmiljöer av värde

Idag finns det längs Konstens väg flera spår av historien. Med hjälp av flygfoton och historiska kartor går det att få en uppfattning om hur landskapet sett ut och vad det använts till. Eftersom vårt arbete utförs vintertid och möjligheterna för fältstudier varit begränsade har det varit viktiga hjälpmedel vid inventeringen.

- När man åker längs banvallen blir spåren av jordbrukslandskapet tydliga. På vissa stråk finns åkermark kvar, eller kan det anas mellan sly och skog som vuxit upp i dess ställe. Spår av diken i de gamla åkrarna ligger kvar och flertalet fåbodar skymtar förbi. Söder om Luppibrobron finns rester av en byggnad som tidigare varit kvarn och senare potatislager.
- På några platser finns äldre husgrunder och stenmurar. Tornedalsgårdar ligger utspridda med tillhörande ladugårdar, bodar och aittor.
- Järnvägsepoken har på många sätt varit en betydande tid för platsen och flera spår finns kvar; perrongen vid Luppibroberget, delar av spåren, godshallarna och järnvägsbron i Luppio. Stationshuset i Övertorneå och Luppio finns kvar men har blivit omgjorda till bostäder.
- Kyrkorna i Övertorneå och Hedenäset befäster religionens närvaro och platsernas historiska betydelse. Stenpiren i Övertorneå påminner om älvens betydelse och hur den fungerat som transportväg.
- Älven är en viktig del av Övertorneås identitet och påverkat hur människor levt och rört sig i området. Närheten till Finland och den gemensam historien gör sig påmind på andra sidan älven. Minoritetsspråket Meänkieli lever kvar än idag.
- Konstverken ”Stjärnor under himlen” och ”Bro över tiden” bidrar till modern kultur.

Fokuspunkter och prioriteringar

Konstens väg blir en början till att knyta ihop byarna längs Torneälven. I vårt arbete att undersöka hur man med gestaltungsprinciper kan låta platsens natur och kulturhistoria kan samspela med konsten, har vi försökt identifiera de inslag i historien som gjort platsen till det den är idag. Ifall platsen ska kännas enhetlig, behöver urval och avgränsningar göras. I övervägandet över vilka prioriteringar som bör göras i hänsyn till områdets kulturhistoria, lyfts de inslag som har starkast anknytning till Konstens väg. De är följande:

- En del av kulturhistorien som inte går att förbise är järnvägsepoken. Järnvägen blir ett givet fokus i identitetsskapandet av Konstens väg. Banvallen är det som gett upphov till vägen och alla de spår som finns kvar idag. Järnvägen satte Övertorneå på kartan och banvallen har sedan dess knutit samman byarna längs älven.
- Jordbruket har under så många år präglat landskapet och livet längs älven. Genom att öppna upp och delvis återskapa jordbrukslandskapet lyfts även älven fram.
- Ett fokus som inte går att frångå är den moderna kulturen, konsten, som har gett vägen sitt namn. Två konstverk finns redan på platsen och bör tas med som ett fokus.

Sammanfattning av KIP

Kulturhistorien är en viktig del av hur platsen utvecklats och i formulerandet av gestaltungsprinciper bör den tas i åtanke. Att knyta Konstens väg till dess historia är en betydande del av ett identitetsskapande. De enligt oss mest relevanta aspekterna är jordbrukslandskapet, som varit så betydande för Tornedalens utformning, järnvägen som har en stark koppling till platsen med flera kvarvarande spår, samt den offentliga konsten. Konsten är central punkt för Konstens väg i och med de konstverk som planerats och placerats ut. Utvecklar man det och låter ny konst träda in kan ett levande

kulturlandskap skapas där gammal och ny kultur får ta plats i naturen. På så sätt kan Konstens väg bli ett dynamiskt natur- och kulturstråk som får fortsätta utvecklas genom tiden. Att fokusera på dessa tre kulturhistoriska teman känns rimligt för att platsen ändå ska kännas genomgående enhetlig. Det finns flera historiska aspekter som man med fördel kan lyfta, men utan att de ska vara ett huvudfokus. Från KIP-analysen tar vi med oss de värden på platsen som kan lägga en grund för gestaltungsprinciperna.

Bild 9: En del av sträckan uppvuxen med gran och tall (Tove Olson 2021)

2.4.3 Natur och landskapsanalys & Lynch-analys

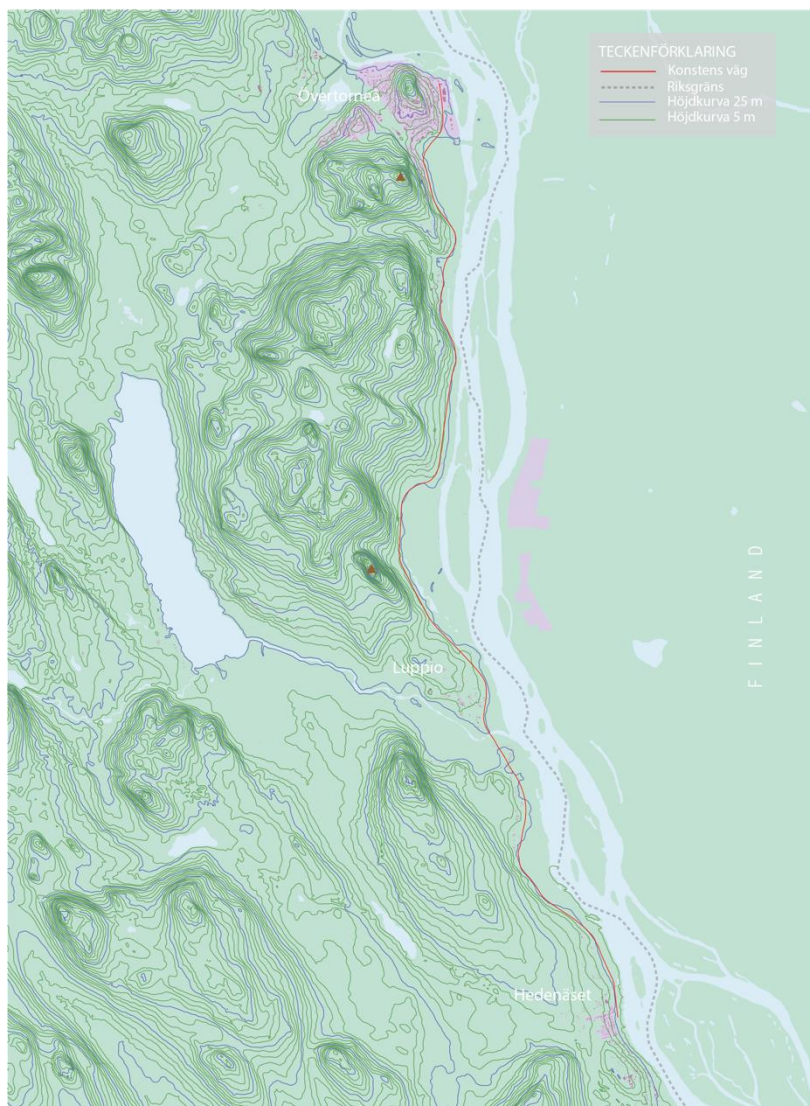
Analys av vegetation

Vegetationen längs Konstens väg utgörs av ett övergivet jordbrukslandskap med inslag av skog. Förekommande trädslag är björk, sälg, gran, tall och enstaka rönnar. Rönnen är mindre förekommande då den är populär hos betande djur så som ren, älg och rådjur. Skogen varierar i ålder och den äldsta i området är idag cirka 80 år gammal. En del områden domineras än av pionjärarter såsom björk och sälg, medan sekundärarter såsom gran och tall har börjat ta över på andra.

Den uppväxta skogen gör att framkomligheten och utsikten på många håll är skynd eller obefintlig. Istället bildas långa siktlinjer utmed banvallen. Längs några sträckor kan man i slutet av siktlinjen se något av lågfjällen Isovaara eller Luppio torna upp sig vilket ger en extra dimension åt sträckan. I övrigt bidrar skogen till att vägen känns monoton med raksträckor på upp mot två-tre kilometer med bara skog utmed sidorna. Skogen som växt upp längs Konstens väg är inte särskilt djup. Utanför Alkullen där skogen är som djupast är det cirka 600 meter från Konstens väg till älven och näst djupast i Hedenäset är det runt 260 meter ner till älven. Annars är stora delar av landskapet närmare älven fortfarande mer eller mindre öppet bortsett från närmast banvallen. Trots att skogen på många platser inte är djupare än 50 meter är den tät med gott om sly. Även om det kan låta fint med skog och långa siktlinjer är det viktigt att se landskapet i stort. Övertorneå kommun består till stor del av skog och inom kommunen finns idag flera frilufts- och naturområden i skogslandskap. Det som gör landskapet runt Konstens väg unikt är närheten till Torneälven och älvdalen. På de platser där landskapet öppnar upp sig med utsikt över älvdalen och lågfjällen är platsens karaktär annorlunda.

Figur 6: Naturtypskarta över området runt Konstens väg.

Figur 7: Karta över topografiska förhållanden © Lantmäteriet

Här blir Konstens väg en del av älvrummet och som besökare kommer du in i landskapet och slås av hur storslaget det är. Rummet går från att vara en korridor till ett stort och luftigt rum som utgörs av hela älvdalen. *Figur 7* visar topografin på den svenska sidan av Torneälven som omger Konstens väg. Den finska sidan har en liknande topografi vilken tyvärr saknas i vårt kartunderlag. Det ger en tydligare bild av hur lågfjällen breder ut sig och omger älven. Bebyggelsen utmed Konstens väg varierar men det blir aldrig mer än glesbebyggda mindre byar. Främst bestående av villor eller gårdar med uthus och lador som smälter in väl i det omgivande landskapet.

Stråk

Konstens väg är i sig själv ett stråk. Vägen används som skoter- och skidspår på vintern och som gång- och cykelväg på sommaren. Den gamla banvallen är strategiskt dragen utmed älven för att passera de mindre samhällena Luppjo, Niemis, Alkullen och Ruskola på väg upp till Övertorneå.

Bild 10: Bild från Öglan, älven skymtar bakom sly och träd. (Tove Olson 2021)

- Riksväg 99: Parallellt med Konstens väg går riksväg 99 vilket är den stora vägen i området. Trafik mellan Haparanda, Övertorneå och Pajala tar denna väg. Vägen är inte tungt trafikerad men alla som vill röra sig med bil utefter älven använder riksväg 99. Invånare i kommunen som bor i de tidigare nämnda små byarna mellan Övertorneå och Hedenäset använder också riksväg 99. Hur nära de två vägarna kommer varandra varierar från några meter till cirka 500 meter.
- Öglan: Precis utanför Övertorneå, söder om järnvägstunneln finns något vi benämmt som "Öglan". När vädret tillåter och marken är bar och torr eller när spårets pistats med skoter är det möjligt att ta sig runt. Genom att följa Konstens väg och sedan svänga av söder om Lantto genom skog och över åkrar kan man sedan följa älvkanten tillbaka till Övertorneå. Promenaden blir ungefär 4,5 km lång om man mäter från konstverket och tillbaka. *Bild 11* på föregående sida visar en vy från Öglan.

Knutpunkt

Konstens väg har idag några få knutpunkter i ändarna på sträckan. De är placerade i anslutning till platser med parkeringsmöjligheter och korsande vägar där människor rör sig.

- Övertorneå: När marken är snötäckt är det vanligast att Konstens väg används av skidåkare. En tydlig knutpunkt för dessa är starten för Konstens väg i Övertorneå. Starten ligger i ett mindre industriområde med bland annat gamla lokstallar. Här parkerar skidåkarna sina bilar, värmer upp och snackar med varandra innan de ger sig ut i spåren. Det finns ingen skyltad parkering på platsen men utifrån vad vi sett och hört verkar det inte störa markägarna att bilar parkeras där. Särskilt då det främst gäller helgförmiddagar.

¹ Annika Keisu Lampinen, platsbesök vid Konstens väg 2021

² Sören Lumio, platsbesök vid Konstens väg 2021

Bild 11: Till vänster i bilden skimtar de gamla lokstallarna, Konstens väg börjar en bit längre fram (Tove Olson 2021)

- Hedenäset: Likt starten i Övertorneå är starten i Hedenäset en knutpunkt. Besökare rör sig på ett gammalt järnvägsområde. Här finns en parkering och en enklare rastplats. Något vi observerade i Hedenäset och även fick bekräftat i våra samtal med Annika¹ och Sören² var hur Konstens väg är avstängd för skotertrafik precis norr om järnvägsområdet i Hedenäset. Anledningen är att markägare inte vill ha skotertrafik så nära sina hus. Övertorneå kommun kan därför inte pista hela vägen till parkeringen. Istället får skidåkare gå cirka 400 meter längs riksväg 99 för att komma förbi. När isen bär kan spåret dras ut över älven och på så sätt nå hela vägen till Hedenäset.

- Korsande gångväg i Övertorneå: Några hundra meter längre bort precis innan järnvägstunneln finns en avstickare från Matarengivägen in på Konstens väg. Stigen blir ett sätt för besökare som kommer från södra delarna av Övertorneå att ta sig in på Konstens väg. Vi ser att stigen används av såväl motionärer som hundrastare. Att kliva på Konstens väg här gör också att man snabbt kommer in i ett stråk med stark naturkänsla.

Bild 12: Bilden är tagen med ryggen mot järnvägstunneln, vägen upp mot vänster leder till Matarengivägen. (Tove Olson 2021)

Enhetliga områden

Naturen och vegetationen består av liknande flora längs hela Konstens väg. Det är dock vissa områden som har en starkare karaktär.

- Björksalen: Bortom järnvägstunneln växer det nästan bara björk i några kilometer. Platsen blir en björksal och i kombination med den

långa raka vägen blir uttrycket sagolikt. Björkarna är i varierande ålder men de äldsta är runt 80 år. Platsens karaktär kommer förändras mycket de kommande åren om den inte ses efter då pionjärarter såsom björk kommer att konkurreras ut av gran och tall.

Bild 13: Björksalen och siktlinje mot Luppioberget (Tove Olson 2021)

- Skogsområden: Stora delar av Konstens väg är skogsområden med en blandning av gran, tall, björk och sälg. Under snömånaderna förstärks granarnas form av snön som byggs på grenarna medan sälgen och björkens kala kronor färgas vita av is och frost. Uttrycket blir enhetligt, vitt och vackert. Under barmarksmånaderna försvinner mycket av det

enhetliga när löv, barr, olika höjder på växtligheten, sly och mark blandas. Då upplevs istället dessa skogsområden som skräpiga, igenväxta och ovårdade. Människor som följt platsen under flera år vittnar om att det är denna skräpiga skog som är resterna av det vackra jordbrukslandskap som tidigare gjort platsen besöksvärd. Även om dessa skogsområden får kritik utgör de som sagt stora delar av sträckan och är den omedelbara konsekvensen av att marken inte sköts på samma sätt som förut.

- Byarna: Mellan Övertorneå och Hedenäset löper Konstens väg genom flera mindre byar. Byarna består av fristående hus och gårdar framför allt i trä. Vid gårdarna finns flera uthus och lador som antingen är målade eller trärena och gråbruna. Byarna går under namnen Ruskola, Alkullen, Niemis och Luppjo.
- Övertorneå: Det största samhället längs Konstens väg där äldre gårdarna blandas med nyare villor, industrilokaler och flerfamiljshus. Den del av Övertorneå som Konstens väg börjar alternativt slutar i är det gamla järnvägsområdet där lokstallar idag har byggts om till industri- och verkstäder. Nyare industrilokaler har tillkommit och tillsammans med träd och bråte utanför skymmer sikten ner till älven. Platsen har trots industrin fortfarande en känsla av närhet till naturen tack vare bergen som ses över älven, mängden träd och närheten till naturen i övrigt.

- Hedenäset: En fin by utmed älven som än idag starkt präglas av flertalet större gårdar. Stora pampiga boningshus med tillhörande uthus, lador och aittor placerade utmed slutningen på säkert avstånd från älvens vårfloed. Många av husen står idag tomma vilket ger byn ett lite övergivet intryck. Utmed älven där Konstens väg börjar alternativt slutar finns inga spår av stationsområdet som förut fyllde platsen. Istället finns där idag en rastplats som används av förbiresande husbilsturister sommartid. Utsikten över älven och mot Finland är mycket vacker.

Bild 14: Vy ut mot älven, till vänster skymtar Luppjobern (Tove Olson 2021)

Gräns

Beroende på årstid och hur besökare färdas längs vägen kan landskapet och gränser upplevas olika. Vintertid upplevs skogen kanske inte som svårtillgänglig för någon på skoter eller skogskidor. Under våren däremot kan besökare tvingas hålla sig på vägen när vårfloden står högt och skapar en tydlig gräns mot landskapet utmed banvallen.

- Skogen: Där skogen är som tätast upplevs den som en gräns. Längs de kilometerlånga raksträckorna blir skogen likt svårgenomkomliga väggar där enda alternativet är att röra sig framåt eller bakåt på vägen.
- Järnvägstunneln utgör gränsen mellan samhället Övertorneå och resten av Konstens väg. När man passerat genom järnvägstunneln kliver man in i björksalen och blicken riktas in i en flera hundra meter lång sträcka med björk, åkrar och gamla timmerlador. Järnvägstunneln är byggd för riksväg 98 och är av betong. Åker du österut längs riksväg 98 färdas du över Torneälven till Finland.

Bild 15: Järnvägstunneln med Övertorneå i ryggen (Tove Olson 2021)

- Torneälven: Älven slingrar sig fram parallellt med Konstens väg och bortom den väntar Finland. Det gör att besökare kan orientera sig utefter denna även längs de sträckor där sikten är skymd ner mot älven. Under vintertid när isen bär kan skoteråkare ta sig ut på isen men under smält- och barmarksmånaderna begränsar den rörelsemöjligheterna österut.

Landmärke

Konstens väg har idag flera landmärken som är lätta att orientera sig efter. Flera av dem är naturliga element medan andra är skapade av människan.

- Den gamla skidbacken: Lite mindre än 4 km söder om Övertorneå finns en övergiven skidbacke utmed berget Käyrävaara. Liften är idag ur bruk men backarna finns kvar som gluggar i det annars trädbevuxna berget.

Bild 16: Luppilotomten (Tove Olson 2021)

- Luppilotomten: Konstverket med tillhörande skylt står vid foten av Luppioberget. Idag är skymmer träd den delvis sett från Konstens väg men fungerar trots det som ett landmärke för personer som rör sig längs riksväg 99. Kommer man från Hedenäset och får syn på tomten vet man att Luppio är nära och att man är halvvägs till Övertorneå.

Bild 17: Luppiobron (Tove Olson 2021)

- Luppiobron: Bron korsar Armasjoki, 6 km norr om Hedenäset. Det är en kvarlämning från järnvägsepoken och invigdes 1914 i samband med att de första tågen började rulla. Järnvägstunneln som finns på platsen idag byggdes 1944. Troligtvis eftersom sträckan användes mycket under krigsåren. Idag används bron endast av de som rör sig längs med Konstens väg. Bron ses från riksväg 99 och är med sin klassiska utformning och råa rostiga yta ett tydligt landmärke i trakten. Det finns planer att belysa bron för att lyfta fram den ytterligare.
- Konstverken Stjärnor under himlen och Bro över tiden: I Övertorneå finns två konstverk utplacerade, med inspiration från järnvägsepoken. De utgör tydliga markörer i landskapet och särskilt när du färdas längs Konstens väg.

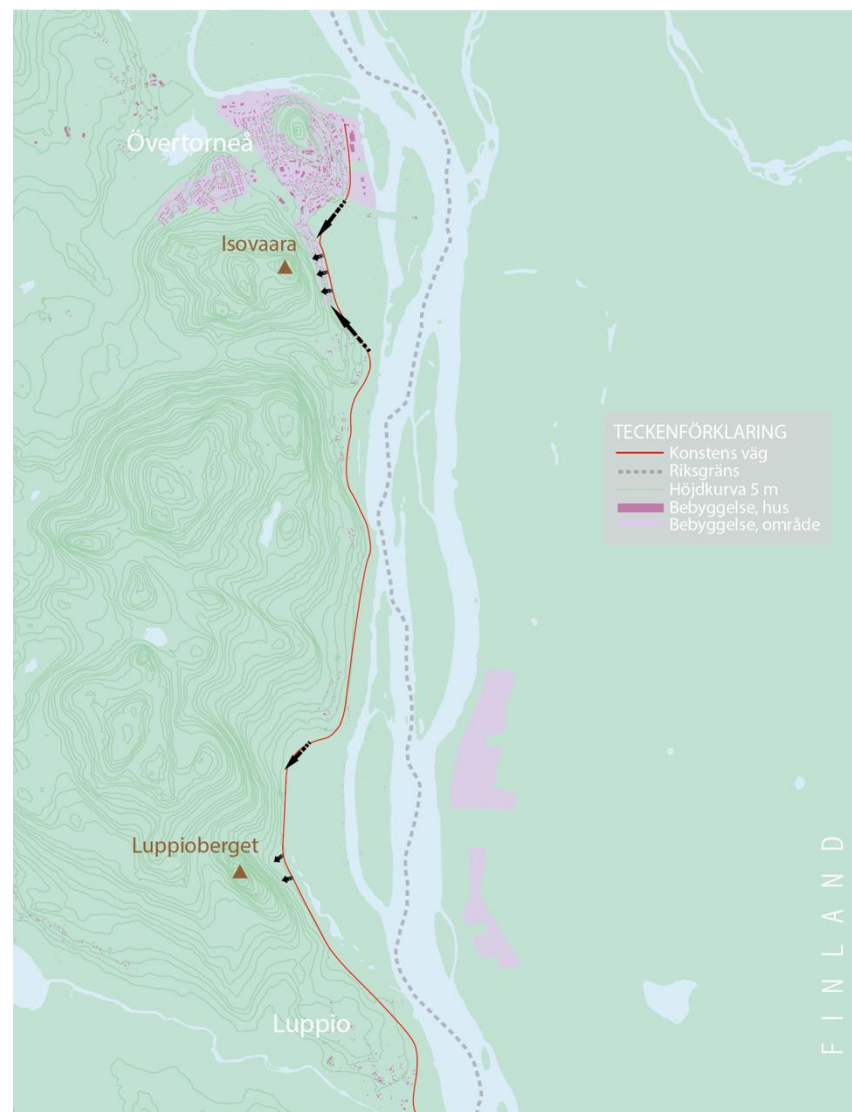

Bild 18: Konstverket Bro över tid (Tove Olson 2021)

- Isovaara: Berget Isovaara är beläget sydväst om Övertorneå. Från Konstens väg ser du det i väst efter du passerat genom järnvägstunneln. Från björksalen bildas en siktlinje med berget som mål. I motsatt riktning ses berget på vänster sida ovanför bebyggelsen. De svarta pilarna i *Figur 8* visar sikten och siktlinjer mot bergen. Som landmärke indikerar Isovaara att Övertorneå finns nära och att resan längs Konstens väg aningen precis börjat eller snart är slut. Isovaara är idag ett välbesökt naturreservat för vandring, längdskidåkning och löpning.
- Luppioberget: Berget är trots sin ringa storlek ett imponerande berg med stora, kala, kantiga klippblock vilket ger berget ett dramatiskt uttryck. Berget ligger mitt på Konstens väg, 10 km från Övertorneå och 9 km från Hedenäset. Berget tornar upp sig på vägens västra sida och syns bitvis ovanför trädkronorna. I höjd med Alkullen, när man kommer från Övertorneå ligger Luppioberget i siktlinjen som markerats ut i *Figur 8*. Idag finns ett par rastplatser med vindskydd och grillplatser uppe på berget. Caféverksamhet har funnits på berget sedan 1960-talet och en restaurang byggdes 2014 utmed bergssidan mot älven där besökare kan njuta av mat i modern miljö med fantastisk utsikt (Emborg 2019).

Sammanfattning

Konstens väg är placerad mellan riksväg 99 och Torneälven. Vägen följer den gamla banvallen genom landskapet, ibland med utsikt över älven och bergen, men oftast i tät slyskog. Konstens väg är ett naturligt element i landskapet, framför allt i naturen. I kontakt med människor i exempelvis byar, Övertorneå och Hedenäset känns stråket inte lika självklart. Troligtvis på grund av att Konstens väg rör sig utefter den gamla banvallen som länge varit övergiven. I samhällena är det stations- och järnvägsområdena som utgör lämningar från järnvägepoken som varit övergivna länge. Dessa

Figur 8: Topografisk karta med utmarkerade siktlinjer samt Luppioberget och Isovaara.

platser har delvis växt igen och ser därför lite trista ut och smälter inte helt ihop med det omgivande landskapet. Platsens identitet är vag trots dess unika läge vid älven.

Konstens väg är som tidigare nämnt ett eget stråk och för att röra sig i älvrummet utan att färdas på bilvägar är vägen det absolut bästa sättet för god framkomlighet. Stråket passerar alla de mindre byarna mellan Övertorneå och Hedenäset vilket gör det enkelt för samtliga invånare att ta del av stråket. Idag finns där flera landmärken som tydligt markerar för besökare var de befinner sig. Genom att gallra i skogen skulle utsikten kunna förbättras och antalet landmärken skulle kunna öka.

Bild 19: Utsikt från Luppioberget (Emma Strandqvist 2021)

3 Gestaltungsprinciper

Förstudien och analyserna har resulterat i tre gestaltungsprinciper som ämnar att tydliggöra Konstens vägs identitet genom att lyfta det unika med platsen och skapa en helhetskänsla. Med hjälp av landskapet och konsten förankrar vi platsen i dess kulturhistoria och lyfter de värden som gått förlorade under åren. I följande del motiverar vi vårt val av gestaltungsprinciper.

Friluftsliv i panorama

Det finns redan ett befintligt friluftsliv längs Konstens väg och det ska prioriteras och lyftas även i framtiden. Tornedalens landskap och älvrummet närmast älven har en stark karaktär i landskapet som annars präglas av skog och lågfjäll. Av analyserna blev det tydligt att landskapet varit öppnare mot älven tidigare och att många gärna vill ha tillbaka vyerna mot älven. Att kunna röra sig längs Konstens väg som ligger lågt i det bergiga landskapet och ändå ha utsikt över älven tror vi kan göra att fler lockas till stråket.

Identitet och tydlighet

Resultatet av analyserna var flera kulturhistoriskt viktiga epoker i stråkets historia. Det blev därför viktigt att få fram de olika kulturhistoriska aspekterna. Jordbruket som präglat platsen i flera hundra år, järnvägsepoken som är anledningen till att banvallen finns och format och utvecklat byarna utefter älven och dagens moderna kultur där satsning på modern konst gett platsen dess namn. För att väva ihop dessa olika delar blir identitet och tydlighet viktigt. Det är viktigt att kunna orientera sig på platsen fysiskt men även att förstå platsens olika kulturella uttryck och förstå dem som en helhet. Både vid ett fysiskt besök och på håll ska Konstens väg upplevas som tydligt med en stark identitet.

Hållbarhet och framtid

Precis som platsen utvecklats i takt med samhället tidigare ska Konstens väg ses som något levande idag. Att synliggöra historien ska inte ske på bekostnad av den fortsatta utvecklingen av platsen. Samtidigt ska de naturvärden som älvdalen erbjuder tas vara på och användas på ett hållbart långsiktigt sätt så att platsen kan användas av kommande generationer precis som den använts tidigare och idag. För att resultatet ska bli så bra som möjligt bör kommunikationen mellan kommun, markägare och brukare vara god. Vi ser denna princip som ett måste för att övriga principer ska fungera.

3.1 Gestaltungsprincipernas uppbyggnad

Våra förslag på gestaltungsprinciper innebär ett enhetligt Konstens väg där natur och historia synliggörs samtidigt som kultur och konst på ett naturligt sätt vävs in längs stråket. Principerna ska fungera som tydliggörande av Konstens väg och målen med platsen. I följande del går vi djupare in på var och en av gestaltungsprinciperna.

3.1.1 Friluftsliv i panorama

Princip

Konstens väg ska erbjuda och främja utomhusaktiviteter och motion under årets olika årstider. Besökare ska känna sig nära landskapet när de rör sig längs vägen och längs sträckan ha god utblick över Tornedalen. Konstens väg ska tillgängliggöra älvrummet för såväl nya som mer erfarna motionärer och erbjuda rörelse i naturen för alla åldrar.

Motiv

Konstens väg används redan idag som motionsslinga. Görs omgivningen mer tilltalande och välkomnande ökar upplevelsevärdet. Konstens väg ska vara ett upplevelsestråk där besökare i alla åldrar kan upptäcka och utforska natur, kultur och friluftsliv. Likt idag ska det även i framtiden pistas skidspår under vintersäsongen och vägen underhållas för cyklister och fotgängare under barmarksmånaderna.

I arbetet med Konstens väg ska hänsyn tas till vyer och utsikter från stråket. Konstens väg ska vara en tydlig del av Tornedalen och som besökare ska du känna det genom utsikt ner till älven och upp mot bergen runt om. Längs Konstens väg ska besökare inte bara få möjlighet till nya intryck och upplevelser, utan även kunna stanna upp vid rastplatser, utkiksplatser och konstverk.

Åtgärder

Genom att gallra i skog och sly förbättras sikten från Konstens väg. Mellan Övertorneå och Ruskola finns planer på att återställa jordbruksmarken som idag växt igen. Visar sig projektet lyckat kan en idé vara att utveckla projektet till fler områden utmed Torneälven. Exempelvis öster om Luppioberget och norr om Hedenäset.

Öglan är en cirka 4 km lång runda som viker av från Konstens väg i höjd med försöksparken ner mot älven. Här tar du dig bäst fram på skoter eller skogsskidor vintertid och till fots sommartid då vattnet från älven sjunkit undan. Öglan ligger nära Övertorneå och erbjuder närheten till älven och älvrummet utan att vandringen blir allt för lång. Med kortare rundor utefter och runt Konstens väg kan älvrummet tillgängliggöras på fler platser för fler människor. Vägen är redan platt, stark och stabil tack vare banvallens överbyggnad. Genom att även erbjuda gott om rastplatser kan besökare själva välja hur lång utflykten ska bli. Rastplatserna ska erbjuda sittplatser med bord och skyltning så besökare kan orientera sig. Konsten och utsikten över Tornedalen har mycket att erbjuda och bör tillgängliggöras.

Längs Konstens väg finns idag flera siktlinjer tack vare de långa raksträckorna och skogen. På ett par ställen tar siktlinjen slut där bergen Isovaara eller Luppio tornar upp sig. Det starka uttryck som siktlinjerna ger kan bevaras genom att behålla träd och skog längs de sträckorna.

På andra sidan älven skymtar Finland vilket påminner om andra tider då älven länkade samman de båda sidorna snarare än att skilja dom åt. Grannkommunerna har än idag betydelse för varandra och länkas samman via bron men även genom meänkieli. Att öppna upp landskapet kommer att skapa nya utsikter över älven och mot Finland.

3.1.2. Identitet och tydlighet

Princip

Identitetsskapandet för Konstens väg handlar om att tydliggöra platsens syfte, dels lokalt, men även på en kommunal och regional skala. Detta görs genom en tydlig överblick, god orienterbarhet och förankring i platsen och dess olika kulturhistoriska lager.

Motiv

Denna princip är tänkt skapa ramar för att bilda en tydlig identitet med hjälp av konsten, bygden och historien. En viktig del är att skapa förståelse för platsen, hur den uppkommit och varför landskapet ser ut som det gör. Genom att förena gammalt med nytt kan platsen bli ett levande kulturlandskap där det både går att uppleva modern konst och ta del av kulturhistorien.

Det ska vara enkelt att ta sig till Konstens väg, det ska kännas inkluderande och lätt att orientera sig längs hela sträckan. Konstens väg är både en kulturslinga och en självklar plats för motion och rekreation.

Åtgärder

Eftersom Konstens väg har en särskild skönhet i sitt läge ska upplevelsen av den ”naturliga” naturen värnas om. Det blir en kontrast till konsten som får sticka ut och väcka tankar. För att återkoppla till stråkets namn fungerar konsten som ett återkommande element i form av olika verk längs vägen.

Samarbete med skola och kulturskola kan bjuda in till utbildningsmöjligheter och delaktighet. Invånarna ska kunna vara med och påverka konsten och platsen genom levande material och temporär konst.

Kulturhistorien får ta plats genom att de spår som finns idag framhävs och de som försvunnit eller glömts bort belyses med hjälp av konst och informationsskyltar. Järnvägsepoken vävs in likt en röd tråd längs hela sträckan och ”hållplatserna” syftar till att ge sträckan en helhet och struktur. Hållplatserna erbjuder olika kulturhistoriska teman med information eller berättelser.

För att det ska vara lätt att orientera sig på platsen ska det finnas skyltar med en överblick över hela sträckan i Övertorneå, Hedenäset samt i mitten vid Luppibrobron. Med informativa skyltar ska man kunna läsa sig till vad Konstens väg är, vad man kan hitta längs vägen och olika leder man kan välja. Att förhålla sig till sin omgivning och få referenspunkter är viktigt för många när de motionerar. Ska du exempelvis åka skidor längs Konstens väg vill du förmodligen veta när du tagit dig en mil eller när du bara har en kilometer kvar till mål. Detta kan så klart göras genom att sätta upp skyltar varje kilometer men många tilltalas nog snarare av naturen. Att se Luppibrobron och då veta att det bara är 6 kilometer kvar till Hedenäset eller att glida genom järnvägstunneln och känna att benen bär de sista hundra metrarna. I projektet är det därför viktigt att skapa sådana landmärken och gränser, så att det inte spelar någon roll om du skidar mellan Alkkula-Niemis eller hela sträckan Övertorneå-Hedenäset. Du ska ändå hitta dina referenspunkter och kunna känna din egen rörelse.

Entréerna i Övertorneå och Hedenäset ska vara väl markerade med skyltar från vägen. Det ska vara enkelt att orientera sig både till och på platsen. Information är viktig och skyltar ska placeras på sådant sätt att de är lättillgängliga men inte tar alltför mycket fokus från de omgivande miljöerna.

3.1.3. Hållbarhet och framtid

Princip

Konstens väg ska ges omsorgsfull gestaltning, där hänsyn tas till människan såväl som till djur och natur. För att ta hand om och utveckla landskapet runt Konstens väg är samarbetet mellan kommunen, markägare och sakkunniga av stor vikt. Konstens väg ska utgöra ett dynamiskt stråk med ena foten förankrad i landskapet och kulturhistorien och det andra i framtiden och kommande generationer.

Motiv

Konstens väg ska i linje med Övertorneå kommuns arbete som ekokommun värna och främja hållbart arbete. Landskapet runt Konstens väg har länge präglats av människan vilket medfört att florans och faunas anpassats och utvecklats jämsides människan. Genom att idag ta hänsyn till de arter som finns på platsen och främja habitat som gynnar dem kan den biologiska mångfalden öka. Samtidigt bidrar det med ekosystemtjänster som på sikt gynnar hela kommunen. I arbetet med Konstens väg ska frågan om framtiden alltid ställas. Hur kommer förändringen påverka platsen i framtiden? Hur kan platsen förbättras utan att förstöra natur- och kulturvärden? Tanken är att Konstens väg ska erbjuda ett långsiktigt perspektiv med en tydlig linje från dåtid till nutid och in i framtiden. Som besökare ska du se vacker natur och lära dig om kulturhistorien längs vägen utan att platsen uppfattas som ett tidsdokument från förr.

Konstens väg ska gestaltas på ett sådant sätt att naturen och omgivningen står i fokus och möjliggör att utvalda platser, vyer och områden lyfts. I val av material ska de material som visuellt harmonierar med platsen och är hållbara både ur aspekt av miljö och slitage premieras.

För att främja arbetet med Konstens väg bör kontakten med markägare, invånare och besökare vara god. På sikt kan det öka engagemanget för såväl Konstens väg som landskapet runt om.

Åtgärder

Konstens väg är först och främst ett naturstråk med inslag av konst. För att inte ta uppmärksamhet från naturen eller konsten bör övrig gestaltning harmoniera med naturen. I utformning av skyltar och rastplatser ska hållbara, tidlösa naturmaterial väljas i första hand. Dels för att hålla dessa delar tidlösa men även för att möbler och skyltning ska stå emot allmänt slitage från människor, väder och vind men även större påfrestningar som vårflod eller eventuell skadegörelse.

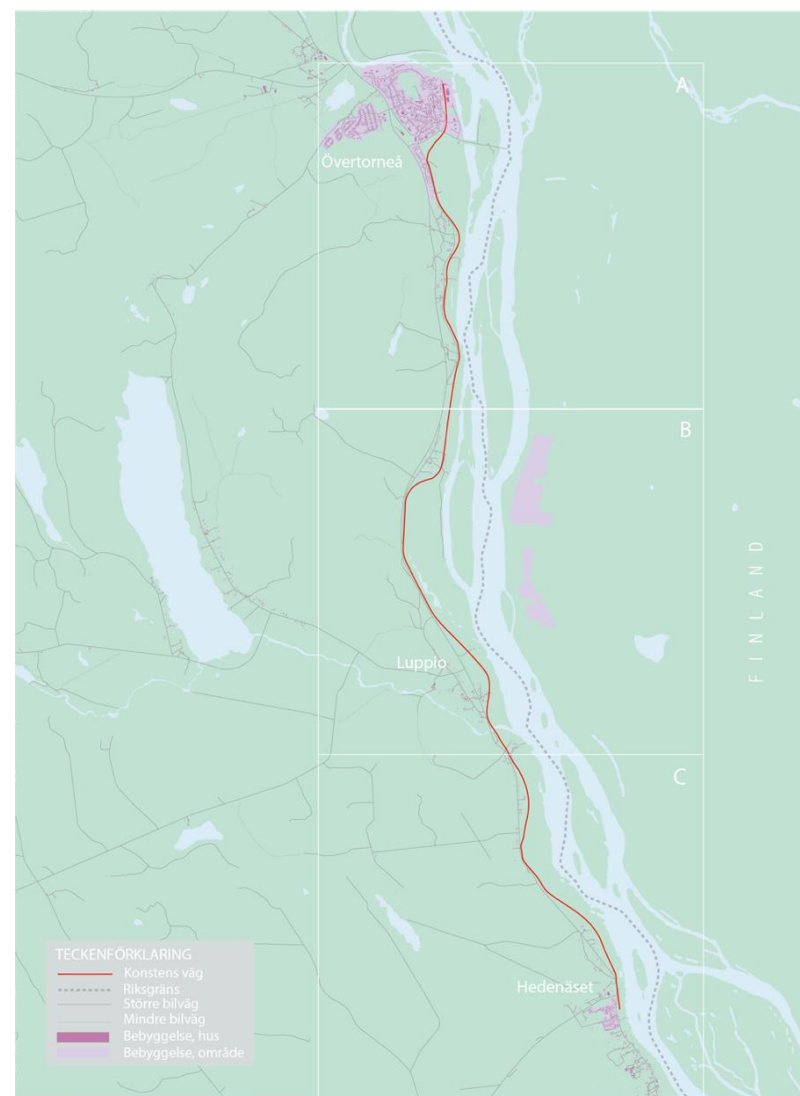
Den moderna konsten längs vägen ska tillföra ytterligare perspektiv till stråket i form av nya upplevelsevärden. På så sätt kan vi skapa en dynamik och utveckla Konstens väg i takt med samhället i övrigt. Norr om Hedenäset föreslår vi att uppföra ett konstverk i samråd med invånarna i Hedenäset. Förhoppningen är att det ska engagera fler i Konstens väg och att konstverket bli något som Hedenäsets invånare känner samröre med.

Vid öglan och jordbrukslandskapet kommer informationsskyltar sättas upp för att erbjuda förståelse för jordbruket utmed älven och tordningarnas hårda arbete. Samtidigt tänker vi att platsen passar bra för installationer av tillfällig konst. Skolklasser eller konstskolor skulle med fördel kunna använda platsen för utställningar eller temadagar. Platsen skulle på så sätt både hedras för sin historia och vara en del av kommunens arbete idag och framöver.

3.2 Idéer för gestaltningen av Konstens väg

Här beskriver vi närmare några platser av intresse vid gestaltningen av Konstens väg. Det är närmare bestämt platser som vi funnit relevanta att fokusera på utifrån det resultat vi fått fram. Platserna är utvalda för att representera olika värden eller aspekter längs Konstens väg. De beskrivs utifrån gestaltungsprinciperna och vad som är viktigt att tänka på för att utformningen ska följa dem. På nästa sida finns en översiktskarta (*Figur 10*), där vi satt ut siffror på alla platser vi vill ta upp. De olika platserna diskuteras därefter mer ingående med en tillhörande karta där området är markerat i orange. Detta för att det ska vara enklare att förstå vilket område det handlar om. Med hänsyn till vägens längd har området delats upp i tre delsträckor; A, B och C. *Figur 9* visar hur uppdelningen är gjord.

Vi har även funderat över lämpliga placeringar av rastplatser. Banvallen blir en röd tråd längs vägen och för att anspela på järnvägsepoken benämns därför rastplatserna som "hållplatser". De större hållplatserna har ett tema som valts ut för att representera platsens historia eller omgivning. Med fördel används naturmaterial för att de ska smälta in i naturen och låta fokus riktas mot platsens upplevelsevärden. I anläggandet av hållplatserna bör vårfloden tas med i beräkningen och förankras så att de klarar av alla säsonger. Det nämns under rubrikerna vilka platser där en hållplats anses lämplig.

Figur 9: Översiktskarta av indelningen av de olika delsträckorna ©Lantmäteriet

3.2.1 Platser av intresse vid gestaltningen av Konstens väg

Figur 10: Översiktskarta över platser av värde (Tove Olson 2021)

1. Entréer

För att göra det tydligt för besökare hur man tar sig till Konstens väg bör entréerna i både Övertorneå och Hedenäset vara markerade med skyltar från vägen. Förslagsvis kan en lite roligare skylt placeras vid kyrkan (till vänster i bild 24) för att leda besökare ner till området. Skylten skulle kunna vara ett konstverk eller liknande som bjuder in till platsen. Nere vid korsningen intill tullpiren finns en plats som idag är igenväxt men som skulle kunna fungera utmärkt att använda som parkering. I Hedenäset finns redan parkeringsplatser men eventuellt kan deras placering ses över. Det ska vara enkelt att orientera sig både till och på platsen.

Bild 20: Utsikt från Övertorneå kyrka ner mot Tullpiren och älven (Tove Olson 2021)

Figur 11: Entrén i Övertorneå markerad i orange (Tove Olson 2021)

Figur 12: Entrén i Hedenäset markerad i orange. (Tove Olson 2021)

För att förstärka känslan av ledens omfattning skulle start och slut kunna markeras med bågar. Bågarna får gärna vara ”konstnärliga” och sticka ut med en stark färg eller form. Bild 24 föreställer dagens entré i Övertorneå där en båge hade kunnat placeras.

Bild 21: Nuvarande entrén till Konstens väg. Till höger i bilden skimtar stationshuset. (Tove Olson 2021)

2. Tullpiren

Figur 13: Tullpiren markerad i orange & den svarta pilen visar siktlinjen (Tove Olson 2021)

Piren som ligger belägen vid älven nedanför kyrkan kan lyftas fram. Piren ligger visserligen inte direkt på Konstens väg men för att knyta ihop kulturhistorien är det en värdefull aspekt att lyfta. Historiskt sett användes piren innan vägarna byggdes för landstigning när invånarna längs Torneälven skulle besöka kyrkan. Genom att lyfta den existerande rastplatsen finns det goda möjligheter att skapa en vacker plats med utsikt över älven och en fin siktlinje upp mot kyrkan. En sådan siktlinje förstärker

kopplingen mellan älven och Övertorneå samt den historia som finns. Vegetationen bör gallras så att upplevelsevärde förhöjs. Befintlig rastplats bör ses över och helst ha samma uttryck som samtliga längs sträckan.

I anslutning till piren finns sista biten av järnvägen kvar. Trots att den inte är belägen längs stråket, finns det ett värde i att lyfta den. Spåret ligger intill ett gult skjul som med åren fått en vacker patina. Med enkla medel kan man öppna upp mot älven och ta bort sly runt själva stoppet. Det finns gamla räls kvar som skulle kunna användas för att göra en inslag som lyfter fram järnvägen på denna plats. En idé kan vara att skapa bänkar som kan rullas längs spåret. Från denna plats kan man se Konstens väg.

Bild 23: Det gula skjulet intill järnvägsstoppet (Tove Olson 2021)

Tanken är att de piren och järnvägsstoppet tillsammans kan bilda en plats under benämningen Tullpiren. Platsen skulle kunna användas som mötesplats eller för event och liknande. ’

Bild 22: Det gamla järnvägsstoppet (Tove Olson 2021)

Bild 24: Piren och befintlig eldplats till vänster i bilden (Tove Olson 2021)

3. Konstverken "Bro över tiden" och "Stjärnor under himlen"

Figur 14: Platsen där konstverken står är markerad i orange (Tove Olson 2021)

Konstverken som är skapade av Chun Lee Wang Gurt är idag de enda befintliga längs Konstens väg. De är placerade på en mycket stor yta men som saknar ordentliga sittplatser och dylikt. Platsen ligger precis vid entrén från Övertorneå.

Då platsen troligtvis blir start eller slut för besökare är det lämpligt med en lite större hållplats/rastplats som kan fungera som mötesplats. En orienteringskarta där det enkelt går att få en överblick över var man befinner

sig och vad som erbjuds längs vägen bör även finnas på platsen. I den informationen bör även Tullpiren vara utplacerad för att lyfta att den finns. Temat för hållplatsen är tänkt vara Konstens väg och tanken är att det är här man kan få övergripande information om projektet och konceptet. Eftersom hållplatsen ligger i anslutning till stationshuset och gamla lokstallarna är det lämpligt att här även få in historien gällande järnvägen som är grunden till sträckan. Den vegetation som omger platsen bör ses över. Ett alternativ kan vara att låta vegetationen delvis växa upp för att skapa rumslighet. Det hade kunnat göra så att platsen känns mer ombonad.

Bild 26: Konstverket "Bro över tiden" (Tove Olson 2021)

Bild 25: Konstverket "Stjärnor under himlen" (Tove Olson 2021)

4. Graffitivägg

Mitt emot konstverken, nära entrén vid Övertorneå ligger ett industriområde med flera industribyggnader. För att göra platsen mer inbjudande skulle man kunna använda en eller flera väggar till graffitivägg.

5. Järnvägstunneln

Järnvägstunneln fungerar som en passage mellan bebyggelse på ena sidan och naturen på andra. Låter man växtligheten vara lummig på den södra sidan kan man förstärka den upplevelsen. Betongbron är en utmärkt plats för graffiti. Antingen kan det resultera i ett fristående konstverk eller vara en del i ett historiskt tema som knyter an till platsen.

Bild 27: Järnvägstunneln, sett från Övertorneå-hållet (Tove Olson 2021)

Figur 15: Industriområdet markerat i orange på kartan. (Tove Olson 2021)

Figur 16: Järnvägstunneln markerad i orange på kartan (Tove Olson 2021)

6. Björksalen

Figur 17: Björksalen markerad i orange på kartan (Tove Olson 2021)

Efter järnvägstunneln leds man in i en björksal som sträcker sig en bra bit längs vägen. Det finns ett högt upplevelsevärde längs denna passage och den bör behållas. Intrycket antas förstärkas ytterligare om vegetationen utanför görs om till jordbrukslandskap.

Bild 28: Björksalen (Emma Strandqvist 2021)

7. Timmerladan och jordbrukslandskapet

Jordbrukslandskapet ruvar på mycket historia och genom att rensa upp i sly och skog kan vi ta fram det igen. Längs vägen finns det timrade lador som idag gömmer sig bland träden. Vid röjning och avverkning kan de få stiga fram och bli värdefulla i kulturlandskapet. Då de legat undangömda länge behövs de ses över och rustas upp.

Figur 18: Timmerladan utmarkerad i orange på kartan (Tove Olson 2021)

Här lämpar sig det med en hållplats med tema jordbrukslandskapet. Hållplatsen tillägnas jordbrukshistorien och innebär att historien bakom landskapet ska lyftas med hjälp av information. Med närhet till Övertorneå och i anslutning till den tänkta slingan "Öglan" är det en lämplig plats för en större rastplats med eldplats och vindskydd. Hit är förhoppningarna att familjer och skolor kan ta sig med enkelhet, för utflykt eller i utbildningssyfte. Den timmerlada som står på platsen idag, kan med fördel rustas upp. En idé hade varit att öppna upp ladan och ordna sittplatser inne. Genom att placera information på väggarna inuti ladan kan man kombinera rastplats med information.

Bild 29: Den kommunägda timmerladan (Tove Olson 2021)

8. Försöksparken och "Öglan"

Försöksparken är ett projekt från kommunen för att utbilda och informera inom skogsbruk (Övertorneå kommun 2019:2). Här pågår även småskalig forskning på hur träarter som inte förekommer naturligt i Norrbotten klarar av vintern och vårfloden. Idag finns en väg ner till försöksparken från Konstens väg. Intill försöksparken finns även en vårflodssäkrad rastplats med eldplats.

Figur 19: Försöksparken utmarkerad i orange och Öglan som streckad linje. (Tove Olson 2021)

Fortsätter man genom försöksparken mot älven finns idag en mindre väg som leder ner till älven och sedan upp norrut genom vackert landskap längs älven tillbaka mot Övertorneå. Genom att korsa riksväg 98 kommer man in på gång- och cykelvägen som leder tillbaka till Konstens väg. Rundan blir cirka 4 km och lämpar sig utmärkt för den som bara vill gå en kortare promenad.

Bild 30: En del av "Öglan" sett från älven som visar kvarvarande jordbrukslandskap och en timmerlada. (Tove Olson 2021)

Vi ser att platsen har stor potential. Med tanke på dess närhet till Övertorneå lämpar den sig väl för tillfällig konst. Genom att göra platsen mer tillgänglig och möjliggöra för fler att ta sig dit hade man kunnat arbeta med kulturskolan och exempelvis ha ett årligt projekt i att skapa något i naturliga material. Öglan rör sig runt gammalt jordbrukslandskap och platsen kan också tänkas användas i utbildningssyfte för sin historia. Det hade lämpat sig med en eller flera mindre hållplatser längs Öglan. De kräver inget eget tema utan kan bestå av endast sittplatser och eldplats.

9. Konstverket "Kämpa"

"Kämpa" är det tredje befintliga konstverket som kommunen idag äger och planerar att sätta upp under 2021. Konstverket består av en neonskylt med ordet kämpa och är skapat av Carola Grahn. Placeringen är planerad intill älven i höjd med Ruskola och runt om ska vegetationen anpassas efter konstverket, vilket görs i samråd med konstnären. Konstverket ska stå för sig själv i naturen i enlighet med konstnärens vision men platsen är fin och ett stenkast bort finns en höjd som idag består av tallskog.

Figur 20: Platsen där konstverket Kämpa ska placeras utmarkerat i orange. (Tove Olson 2021)

Här passar det med en hållplats med tema Torneälven. I närhet till konstverket "Kämpa", på andra sidan bilvägen, finns en höjd med tallar. Det är ett skogsparti som nyligen avverkats. Platsen är unik i sitt slag längs Konstens väg, då det faktiskt går att komma upp en bit och få en annan utsikt. Förslagsvis hade man kunnat bygga en trappa och utkiksplats uppe på kullen. Att tallarna runt utkiksplatsen växer upp kommer att förändra platsens karaktär, men ifall utsikt kan bevaras mot älven kan tallarnas utveckling faktiskt förhöja platsens värde. Det kan bli en skogsnära och dynamisk plats som är spännande att följa under åren. Utsikten härifrån ut över älven och Finland har ett högt upplevelsevärde.

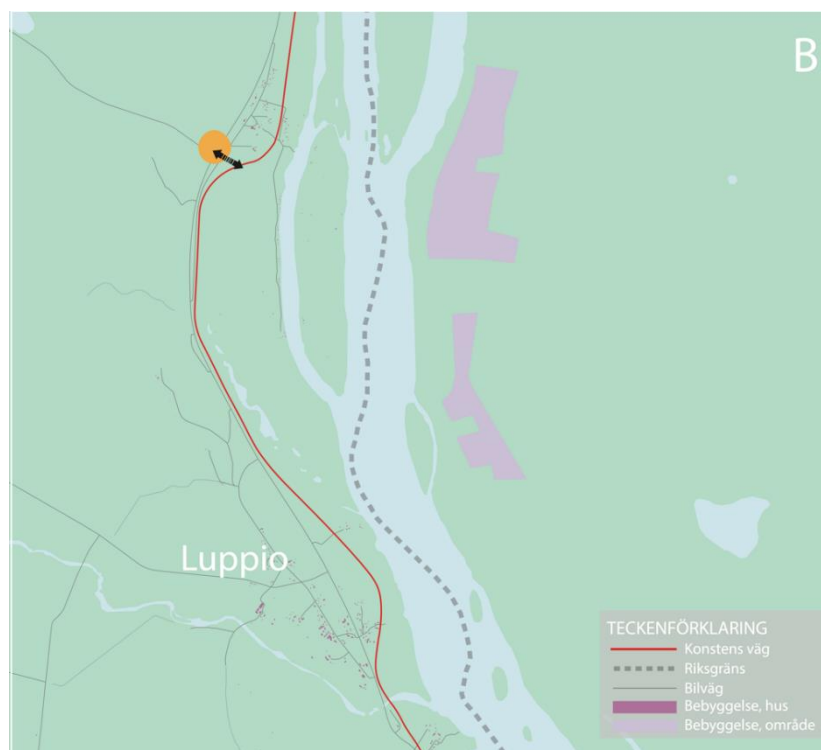
Bild 31: De orangea pinnarna markerar var Kämpa ska stå, älven och Finland i bakgrunden (Tove Olson 2021)

Det är ett bra ställe för vila och grillplats. Antingen uppe på kullen vid en eventuell utkiksplats, eller nere vid älven. Det är älven som är temat för platsen, och information och historia om vilken betydelse älven haft och används till bör finnas här. Vårflodens utsträckning, isarnas kraft och närheten till Finland kan vara av värde att lyfta.

Bild 32: "Tallkullen" (Tove Olson 2021)

10. Luppioberget och tomten

Figur 21: Luppilotomtens placering utmarkerad i orange & den svarta pilen visar siktlinjen (Tove Olson 2021).

Luppioberget har en lång historia av att vara en samlingsplats och ett festställe. Idag erbjuder berget förutom fantastisk utsikt flertalet rast- och eldplatser, vandringsleder, grottor och fornlämningar från andra världskriget. På berget finns även en restaurang och parkering för husbil, husvagn och personbil. Konstens väg drar förbi nedanför bergets östra sida parallellt med riksväg 99. I anslutning till entrén till Luppioberget från riksväg 99 korsar en mindre väg Konstens väg. Denna mindre väg hade med fördel kunnat användas för att knyta ihop entrén till Luppioberget med

Konstens väg. Med en tydligt markerad vandringsled från Konstens väg hade tillgängligheten ökat. Strax innan korsningen som syns i *bild 36* på sida 55, finns en gammal järnvägsperrong kvar från när Luppioberget var en festplats. Ett enkelt men roligt sätt att informera om platsens historia här hade varit att sätta upp bilder och förklarande text i anslutning till perrongen.

Bild 33: Luppiotomten (Tove Olson 2021)

Enligt tornedalingarna bor Tomten på Luppioberget och vid entrén till Luppioberget finns därför ett konstverk föreställande Luppiotomten. Idag står konstverket långt in på vägen och syns dåligt från både Riksväg 99 och Konstens väg. Genom att flytta tomten närmare vägen och gallra träden bakom hade tomten synliggjorts. Det hade även varit spännande att informera om Luppiobergets långa och rika historia både från folksägen,

som festplats och övriga roll i Tornedalen genom åren. Från Konstens väg ses berget idag dels genom skogen och i en siktlinje från Hedenäset. Luppioberget är ett dramatiskt, effektstarkt berg med branta kala klippväggar vilket förstärks när de ses på håll. Genom att arbeta med skogen och öppna upp siktlinjer kan berget uppfattas ännu mer dramatiskt från Konstens väg.

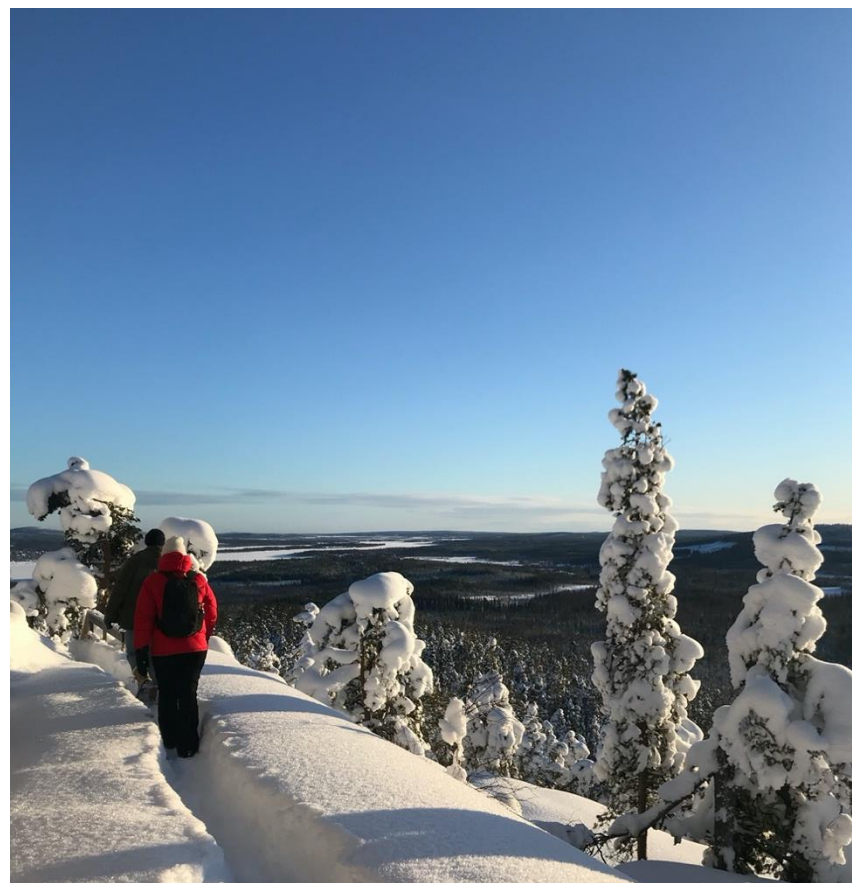

Bild 34: Utsikt från Luppioberget (Tove Olson 2021)

I närheten av den gamla perrongen vid Luppioberget lämpar det sig med ytterligare en hållplats. Platsen markerar halva sträckan och dessutom kan man härifrån göra en avstickare upp till Luppioberget. Rastplatsen kan placeras nere vid älven som syns längst bort i siktlinjen i *bild 36*. Det är en plats som känns lugn och härlig trots närheten till den stora vägen.

Temat för platsen blir som givet Luppioberget och tomten som placerats ut vid bergets fot. För att förstärka kopplingen till berget och tomten hade det lämpat sig att öppna upp en siktlinje, från tomten ner mot älven. Det skulle innebära att man även kan se tomten från Konstens väg och tvärtom.

Bild 36: Vy från riksväg 99, gångvägen knyter ihop Luppioberget och älven samt korsar Konstens väg (Tove Olson 2021)

Bild 35: Folksamling vid gångväg till Luppioberget på linje mellan Luppio och Övertorneå (Eric Lundquist, Järnvägmuseet 1950-tal)

11. Luppibron

Den gamla järnvägsbron utanför Luppio är en vacker lämning från järnvägsepoken. Från bron har man utsikt över älven och Finland. Planer finns idag på att ljussätta bron för att framhäva bron även natt- och vintertid. Bron ses från riksväg 99 och är ett tydligt landmärke. Genom att belysa bron kan den räknas som ett konstverk längs Konstens väg som snyggt binder ihop platsens historia och dess användning idag.

Figur 22: Luppibron utmarkerad i orange på kartan (Tove Olson 2021).

Bild 37: Vy från Luppibron, sett från sydväst, till vänster i bilden skymtar området som inventerats av Jordbruksverket (Emma Strandqvist 2021)

Den gamla järnvägsbron är än idag väldigt vacker och läget öppnar upp dels mot Armasjoki och mot Torneälven. Ett passande ställe för en hållplats med tema järnvägsepoken. Information om järnvägens historia och betydelse för området kan kombineras med historiska bilder för att lättare få en uppfattning om platsens historia.

Här ryms egentligen två rastplatser; en vid den befintliga som ligger mellan de två broarna och en ny uppe vid bron. Den befintliga behövs ses över och eventuellt upgraderas så att den hamnar inom ramarna för Konstens väg.

Vegetation behöver gallras, dels för att höja upplevelsevärde på platsen men även så att sikten från bilvägen öppnas upp. Förslagsvis kan hållplatsen bli en rastplats att njuta av även för förbipasserande med bil. Detta kan möjliggöras genom att placera ut parkeringsplatser invid den befintliga vägen som går ner till platsen.

Den nya rastplatsen skulle kunna placeras i anslutning till bron. Med material som smälter samman med bron kan man skapa en förlängning likt ett trädäck. På så sätt hamnar rastplatsen en bit upp och blir lättåtkomlig även vintertid. Det blir en fin utsikt över bro, älven och Finland. Eldplats och vindskydd kan placeras ut.

Bild 39: Luppiobron sett från norr (Emma Strandqvist 2021)

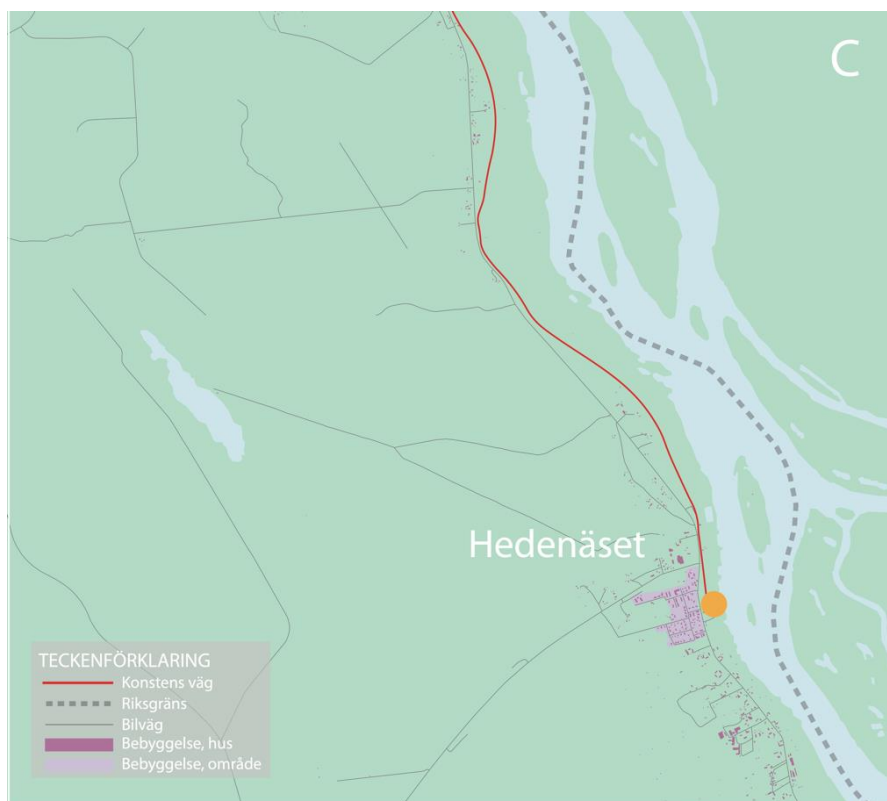

Bild 38: Vy mot älven, där sly hållits efter i viss mån, och endast enstaka tallar sparats. (Tove Olson 2021)

Platsens natur skulle kunna vara fördelaktig för flora och fauna. Enligt Jordbruksverkets ängs- och betesmarkinventering som gjordes första gången 2002 ansågs platsen då ha restaureringsskäl på grund av dess flora och kulturmiljö. Vid en senare inventering 2018 har området till stor del växt igen och mycket av den tidigare floran gått förlorad (Jordbruksverket 2018). Med bete hade man förhoppningsvis kunnat återskapa en liknande flora på platsen vilket även gynnar den biologiska mångfalden. Det är även en plats med rikt fågelliv.

12. Hedenäset lekplats

På den stora ytan där stationsområdet i Hedenäset tidigare legat finns gott om plats för att göra något som kan bidra extra till platsen. Att anlägga en lekplats här kan locka fler besökare till Konstens väg. Platsen används redan idag som rastplats för turister på genomresa i husbil eller husvagn. Lekplatsens tema skulle vara *kontakt* efter Östen Mäkitalo och hans framgångar som en av mobiltelefonens grundare.

Figur 23: Placeringen för Hedenäset lekplats utmarkerat i orange (Tove Olson 2021).

Platsen förmodas liksom den i Övertorneå bli start eller slut för besökare. Det är därför även här bra med en hållplats med generösa sittplatser som även kan fungera som mötesplats. En orienteringskarta där det enkelt går att få en överblick över vart man befinner sig och vad som erbjuds längs vägen bör även finnas på platsen.

Temat för hållplatsen är Östen Mäkitalo och information om honom samt övergripande information om Konstens väg bör finnas här. I kommunikation med invånare i Hedenäset hade även delar av det gamla järnvägsområdet som idag inte använts kunnat hitta ett nytt syfte.

Bild 40: Vy över älven och mot Finland (Tove Olson 2021)

13. Konstverk Hedenäset

Norr om Hedenäset finns fin skog och öppna ängar med utsikt mot älven. Platsen lämpar sig fint för ett konstverk av något slag och eventuellt en mindre led likt ”Öglan” som ligger nära Övertorneå. 14. Naturområdena

Figur 24: Föreslaget område för Konstverk Hedenäset markerat i orange på kartan (Tove Olson 2021).

Följande platser är förslag på mindre stoppställen där det skulle passa med rastplats och grillplats men inte behöver ha något särskilt tema. Platserna på ett lagom avstånd från andra hållplatser och där det kan finnas behov för en viloplats;

14. Alkullen

15. Kippari

4 Diskussion

4.1 Metoddiskussion

Vi tillbringade en månad uppe i Övertorneå och hade då möjlighet att besöka platsen. Det var under vintersäsong vilket innebär att vi utöver bilder inte har haft möjlighet att studera platsen under andra årstider. Dessa förutsättningar har medfört att det varit svårt att få en fullständig bild av platsen. I utvecklandet av gestaltungsprinciperna har vi försökt ta hänsyn till det och ibland refererat till ett generösare geografiskt område för att ge utrymme för justeringar. Vi har gjort så gott vi kunnat för att ta reda på hur platserna ser ut när det är barmark genom bilder och genom att fråga sakkunniga. För att vara på den säkra sidan bör platserna som föreslås bedömas sommartid innan anläggning börjar.

Vi har under vår tid i Övertorneå fått en hel del information genom samtal med personer som vi stött på. Samtalen har gett oss en bra grund för det arbete vi har gjort. Med det sagt har vi inte genomfört några ordentliga intervjuer. Det innebär att arbetet saknar förankring i form av medverkan från invånarna. Anledningen till detta har dels varit rådande omständigheter med covid-19 och tidsramen för arbetet men främst då vi ansåg att det är ett nästa steg i processen. Att få in åsikter och synpunkter om de specifika delarnas utformning anser vi mer relevant för att invånarna ska få vara och känna sig delaktiga i projektet.

Natur- och landskapsanalysen sammanfördes med Kevin Lynch stadsbildsanalys för att få en heltäckande analys av stråket. I efterhand kan vi se att framför allt Lynch stadsbildsanalys var svår att översätta från stad till landskap. I grunden har människan förmodligen samma sätt att ordna upp ett landskap som en stad men mönstren tar längre tid att förstå. För oss som

kom utifrån blev det extra svårt då vi tidigare inte rört oss på platsen. Därför fokuserade vi i analysen på de delar som vi såg tidigt i vårt möte med platsen. Hade vi haft mer tid och större möjlighet att röra oss längs Konstens väg hade resultatet av analysen kanske sett annorlunda ut.

I analysen har vi främst använt kända metoder där vi sedan valt ut delar som varit relevanta för vårt arbete. Det innebär en risk för att viss information har uteslutits. Vi har inte heller undersökt hur val av andra metoder kunnat ge andra resultat. I framtagandet av gestaltungsprinciperna har vi utgått från resultat av analyserna, men en stor del har även varit känslor och intryck vi fått av platsen. Idéer har kläckts ur skissande och när vi studerat olika kartor. Betydelsen för resultatet utifrån de metoderna är därför svåra att bedöma.

4.2 Resultatdiskussion

Innan vi påbörjade arbetet kände vi en viss oro för att ta oss an projektet med anledning av den kritik som det fått. Kritiken har riktats mot att utomstående aktörer har format projektet, och i den kategorin ingick även vi. Med det i åtanke lade vi inledningsvis stor vikt vid ett gediget förarbete för att få en så god förståelse för området som möjligt. Vi behövde inte gräva länge innan vi började ana hur mycket platsen faktiskt hade att berätta. Efter en tids arbete vändes oron delvis och istället upptäckte vi fördelarna med att komma utifrån. Då platsen var främmande för oss, såg vi genom andra glasögon än de som bor där. När vi själva reflekterade och jämförde med hur vi upplever våra hemstäder förstod vi hur lätt det är att bli hemmablind. Visst upplevde vi även att det fanns en stor stolthet bland befolkningen över sin hembygd. Men det fanns även delar som inte verkade anses märkvärdiga som vi såg stort värde i ur ett utifrånperspektiv. Vi ser därför att vårt arbete erbjuder projektet en annan synvinkel. Utifrån detta tycker vi att platsens identitet har kunnat fångas upp på ett sådant sätt att projektet kan kännas enhetligt. Förhoppningen är att de gestaltungsprinciper vi tagit fram kan förmedla

detta och att arbetet kan fungera som inspiration och vägledning i framtida liknande projekt. Gestaltungsprinciperna kan vara till hjälp för att skapa en enhetlig identitet i utvecklingen av Konstens väg. Vårt arbete har lokaliserat och lyft platsens värden. Om det fortsatta arbetet görs inom de ramar som vi skapat kommer platsen förhoppningsvis kännas enhetlig även i framtiden.

Arbetet har gett oss nya kunskaper i hur det går att arbeta med ett friluftsområde där man i planeringen behöver förhålla sig till klimat och naturens krafter. Vi har lärt oss mer om hur man kan förena offentlig konst med den platsspecifika naturen. Det har öppnat våra ögon för hur man kan upptäcka kulturhistoriska spår i landskapet. Vi har fått en djupare insikt i hur viktigt underhåll är för bevarande av kulturmiljöer och ”naturligt landskap”. Att få arbeta med ett område i norra Sverige har gett oss en förnyad syn på bevarande av platser och vegetation. Att platsen måste sättas i relation till sin omgivning och att exempelvis det öppna jordbrukslandskapet kan ha ett större värde här än i Skåne. Detta ur både ett estetiskt, kulturhistorisk, geografiskt och biologiskt perspektiv. Om Konstens väg hade legat i Skåne hade det till exempel kanske inte funnits samma värde i att lyfta jordbrukslandskapet. Där finns det gott om det och kanske finns det andra landskapstyper som är ännu mer intressanta där. När vi först kom upp till Övertorneå blev vi nästan förskräckta när vi blev tillsagda av Annika Keisu Lampinen att vi inte behövde vara rädda för att ta ner ”för mycket” av vegetationen. Under vår utbildning har vi fått lära oss mycket om olika träd och dess värde, särskilt äldre träd. Men när vi förstod omfattningen av skogsarealerna efter att ha lärt känna platsen kunde vi se deras perspektiv. Det är något vi hoppas att även andra skulle kunna ta lärdom av i liknande projekt.

Vidare studier

I fortsatta studier av liknande områden hade det varit intressant att undersöka hur man med hjälp av andra analysmetoder kan komma fram till gestaltungsprinciper. Vi har valt att fokusera mycket på konst och platsens kulturhistoria och natur, men det finns såklart andra aspekter som skulle kunna vara relevanta. Exempelvis hade man på en annan plats kunnat rikta in sig på ekosystemtjänster och biologisk mångfald, även det i utbildningssyfte. I vårt arbete har de aspekterna hamnat i bakgrunden, även om de blir en biprodukt till vissa delar.

Det hade även varit intressant att se hur man kan använda konsten på alternativa sätt. I vårt projekt är konsten främst en central del, och ”något att titta på”. I en annan studie hade det gått att undersöka hur den kan användas på andra sätt, exempelvis om det går att interagera konsten med naturen längs vägen eller om konsten kan få en praktisk funktion såsom sittplatser.

Avslutande reflektion

Arbetet kan fungera som ett första steg i vidareutvecklingen av Konstens väg. Förhoppningen är att de gestaltungsprinciper som tagits fram kan fungera som vägledning i det fortsatta arbetet med projektet. Genom att ge platsen ett tydligt syfte kan kanske fler lockas till att besöka platsen. Det blir ett spännande utflyktsmål som erbjuder både friluftsliv, kultur och historia.

Fortsättningsvis kan det vara värdefullt att involvera invånarna i projektet. Att genomföra intervjuer eller enkäter för att låta bygden tycka till om vad de önskar av längs platsen, exempelvis för Hedenäsets konstverk som föreslagits. För att engagera invånare i och runt Hedenäset hade det varit spännande att här låta de som vill tycka till i frågan. Det hade kunnat vara i form av en tävling med lokala konstskolor eller i samarbete med någon omtyckt lokal konstnär. Kulturskolorna eller vanliga skolan kan involveras

genom konstprojekt eller i utbildningssyfte. På så sätt inkluderar man invånarna till att känna sig delaktiga och får samtidigt in lokal konst.

Kommunen har redan öppnat dialog med markägare om slutavverkning på privata marker längs älven för att öppna upp landskapet. Finns viljan där har projektet möjlighet att utvecklas till det Konstens väg som det finns potential till. Ifall jordbrukslandskapet tas fram igen blir platsen inte bara ett mer spännande besöksmål, det öppnar även upp för nya jordbrukare. Projekt för att återinföra jordbruk har tidigare genomförts med god framgång. På 70-talet hjälpte Norrbottensdelegationen till att bygga upp ett stort antal gårdar och tillhörande åkermark restaurerades eller etablerades. Av de gårdar som byggdes upp är idag cirka 80 procent fortfarande i bruk (Sporrong 1997). Självförsörjning har den senaste tiden fått ett uppsving och stigande huspriser runt storstäder kombinerat med drömmen att bo på landet kanske på sikt kommer att skapa en efterfrågan på mindre jordbruksarealer.

Konstens väg är en början till att knyta ihop byarna längs Torneälven. Det har redan diskuterats huruvida det går att låta vägen fortsätta genom Hedenäset och söderut längs banvallen. Det hade skapat möjligheter för nya delprojekt och en tätare sammanhållning mellan byarna. Att arbeta vidare med lokala konstnärer och teman längs älven kan förstärka och utveckla Konstens vägs identitet.

Vi har tyckt det varit ett otroligt intressant projekt att ta del av som har erbjudit ett annat perspektiv än det vi fått under vår tid i Alnarp. Att få arbeta med en plats i norra Sverige, med begränsad vegetation, ett annat klimat och en extra årstid att ta hänsyn har varit särskilt lärorikt. Det ska bli spännande att följa projektets utveckling och förhoppningsvis i framtiden få besöka platsen igen under barmarkssäsong.

5 Slutsats

Så hur kan man utifrån den befintliga konsten och platsens natur, karaktär och historia arbeta för att skapa en enhetlig identitet längs Konstens väg i Övertorneå kommun? Som med allt kreativt skapande finns det i arbetet med gestaltungsprinciper flera möjliga ingångar för att nå slutmålet. Utifrån det arbete vi gjort kan vi dra följande slutsats.

Gestaltungsprinciper skapar ramverk

Gestaltungsprinciper är användbara för att skapa ett ramverk, kommunicera en vision och beskriva övergripande hur den ska realiseras. Framför allt har vi tidigare sett att gestaltungsprinciper används vid storskalig stadsplanering som ett komplement till detaljplanen. Att istället använda gestaltungsprinciper som ett första steg för att skapa ordning åt ett redan befintligt område där förändringarna inte utgör några större ingrepp på platsen i sin helhet visade sig gå bra. Vi hade redan konstaterat att platsen hade många värden och vi fann arbetet med att analysera Konstens väg och sedan använda gestaltungsprinciper för att skapa ramar och en enhetlig identitet som ett bra arbetssätt. Vi kan se att gestaltungsprinciper kan användas som ett verktyg för såväl nyanläggning som i förvaltning och restaurering.

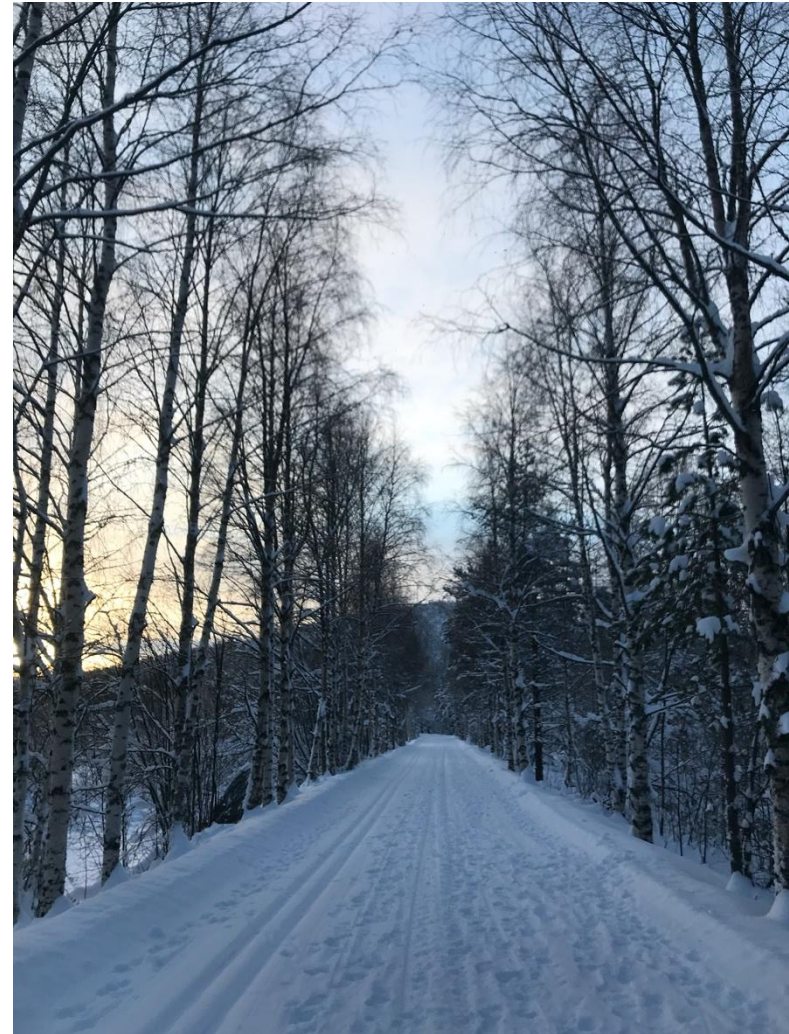

Bild 41: Björksalen i skymningen (Tove Olson 2021)

6 Referenser

Tryckta källor

- Bergsten, J. (2012). *Tornedalens järnvägar - en gränslös historia*. Stockholm: Trafik-nostalgiska förlaget. ISBN: 978-91-86853-18-1
- Boverket (2006). *Lär känna din ort!*. Karlskrona: Boverket
- Hederyd, O. (1991). *Tornedalens historia I - från istid till 1600-talet*. Malung: Tornedalskommunernas historiebokskommitté. ISBN: 91-630-0261-2
- Huuva, P. (2019). *Aitta*. Luleå: Huuvas förlag. ISBN: 978-91-519-0869-4
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge: The MIT Press
- Schibbye, B & Pålstam, Y. (2001). *Landskap i fokus - Utvärdering av metoder för landskapsanalys*, Stockholm: Boverket, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet.
- Sporrong, N. (1997). *Lador och låsbräken: natur- och kulturmiljöer i Norrbottens jordbrukslandskap*. (Länsstyrelsen i Norrbottens län, 0283-9636 ; 1997:1). Luleå: Länsstyrelsen i Norrbottens län. ISSN: 0283-9636

Elektroniska källor

- AFRY (2020). *PM Gestaltungsprinciper. Övergripande gestaltungsprinciper för ny spårväg Frihamnen-Lindholmen*. Göteborg: Göteborgs kommun. <https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbyggn.g.nsf/vyFiler/Lundby> [2021-03-7]

- Ahlbom, H. (2011). *Östen Mäkitalo är död*. Ny teknik. <https://www.nyteknik.se/digitalisering/osten-makitalo-ar-dod-6421493> [2021-03-18]
- Chalmers (2019). *Östen Mäkitalo*. <https://www.chalmers.se/sv/om-chalmers/akademiska-hogtider/promotion/hedersdoktorer/Sidor/osten-makitalo.aspx> [2021-03-18]
- Emborg, E. (2019). *Stänger restaurang Utblick - här är Huuvas nya satsning*. <https://norbottensaffarer.se/na/stanger-restaurang-utblick-har-ar-huuvas-nya-satsning-nm5211132.aspx> [2021-03-03]
- Jordbruksverket (2018). *Ängs- och betesmarkinventeringen – Objektrapport, C8D-QLH Niemis 9:5, 10:1*. Jordbruksverket: <https://etjanst.sjv.se/tuvaut/site/area.jsp?id=C8D-QLH> [2021-03-03]
- Länsstyrelsen Norrbotten (2020). *Norbottens kulturmiljöprogram 2010-2020*. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18> [2021-02-18]
- Nationalencyklopedin (2021), *Princip*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/princip> [2021-03-07]
- Ramboll & Bollebygds kommun (2018). *Gestaltungsprinciper. Detaljplan för del av Bollebygds Prästgård 1:1 m.fl. PRÄSTGÄRDET och Detaljplan för del av Fjällstorp 3:6 m.fl. FJÄLLASTORP*. Västra götaland: Bollebygds kommun. <https://www.bollebygd.se/download/1> [2021-03-7]
- SB (2021) *Kommuner i siffror*, Övertorneå. <https://kommunsiffror.scb.se/?id1=2518&id2=null> [2021-02-26]
- Upplands Väsby kommun (2018). *PM Gestaltungsprinciper. För detaljplanen för Östra Runby och Väsby stationsområde*.

- Upplands Väsby: Kontoret för samhällsbyggnad
<http://www.vasbyentre.se/download/1> [2021-03-7]
- Utbildning Nord. (2021). *Historia - Ständig utveckling*.
<https://utbnord.se/om-utbildning-nord/historia> [2021-02-26]
- Övertorneå församling (2021:1). *Övertorneå kyrka*.
<https://www.overtorneaforsamling.se/vara-kyrkor/overtornea>
[2021-02-18]
- Övertorneå församling (2021:2). *Hietaniemi kyrka*.
<https://www.overtorneaforsamling.se/vara-kyrkor/hietaniemi>
[2021-02-18]
- Övertorneå kommun (2017:1). *Järnvägsepoken 1914 - 1986*.
<https://www.overtornea.se/sv/Kommun--Politik/Om-kommunen1/Historia/Jarnvagsepoken-1914-1986/> [2021-02-18]
- Övertorneå kommun (2017:2). *Historia*. [2021-02-18]
<https://overtornea.se/sv/Kommun--Politik/Om-kommunen1/Historia/>
- Övertorneå kommun (2018:1). *Konstens väg*.
<https://overtornea.se/sv/Nyheter/2018/konstens-vag-oppnades/>
[2021-03-08]
- Övertorneå kommun (2018:2). *Sveriges första eko-kommun*.
<https://www.overtornea.se/sv/Kommun--Politik/Om-kommunen1/Historia/Sveriges-forsta-eko-kommun/> [2021-02-18]
- Övertorneå kommun (2019:1). *Våra skolor*. <https://overtornea.se/sv/Barn--utbildning/Vara-skolor/> [2021-02-18]
- Övertorneå kommun (2019:2). *Skoglig försökspark och integrationsarena*.
<https://www.overtornea.se/sv/Naringsliv/EU-projekt-och-Internationellt-samarbete/Skoglig-forsokspark-och-integrationsarena/> [Hämtad 2021-03-05]
- Övertorneå kommun (2020). *Kämpa-invigning av nästa verk längs konstens väg*.
<https://overtornea.se/sv/Nyheter/2020/kampa.-invigning-av-nasta-verk-langs-konstens-vag/?fbclid=IwAR0VVUFEL2yO71X96S3x2bnMMm7uodqrmrovvIjJ1ZzC24mw1IINYXK8mLqk> [2021-02-18]

